ربیع الاخیر ۲۷ سنه ۱۳۲۶ — پنجشنبه — مای ۱۵ سنه ۱۹۰۸

شورا

آبونه بدلی : سنه‌لك : ۴، آلتی آیلق ۲ روبله ۲۰ کاپك.
« وقت » برلن برگه آلوچیلارغه :
سنه‌لك ۷ ، آلتی آیلق ۳ روبله ۸۰ کاپك‌در .

آدرس :
Редакція «ШУРО» Оренбургъ — Rédaction du «Chouro» Orenbourg.

اورنبورغده اون بیش کونده بر چققان علمی وادبی مجموعه‌در. نومر ۱۰

مشهور آدملر والوغ حادثه‌لر

الوغ محمد خان

۸۵۰ — ۱۴۴۶

الوغ محمدخان دشت قبچاق ایله قزان مملکتی حکمدارلرینك الڭ مشهورلرندن اولوب، تیمر خان بن تیمر قطلغ خان بن تیمر ملك‌خان بن روس (ارص) خاندر (۱).

۱۸۲۲ - ۱۴۱۹ تاریخلرنده «سرای» شهرنده دشت قبچاق مملکتینه خان نصب اولنمشیدی (۲).

(۱) روس مؤرخلرندن ریچکوف باطی‌دن باشلاب سرایده اولان خانلرنك الوغ محمد یکرمنچیسی ایدی دییور.
(۲) مستفاد الاخبار . ج . ۱ بیت ۱۱۴ .

مسقوا کنازی اولان واسیلی ایکنچی وفات اولدیغنده اوغلی واسیلی کچوك اولدیغی سببندن بر طوغمه قارنداشی یوری دیمیتری اوغلی مسقواده ویلیکی کناز اولمق سوداسنه توشدی وکنازلك حقنده واسیلی ایله یوری آراسنده اوشبو مسئله طوغروسنده الوغ بر نزاع قالقدی. الڭ آخرده ده خان حضرتلری کیمنی ویلیکی کناز ایدوب یرلیغ ویرر اولسه شوڭا رضا اوله‌جقلری حقنده اوشبو ایکی خصم رضا اولشوب اوز آرالرنده عقد توزودیلر . بو واقعه ایسه ۱٤۲۸ — ۸۳۱ تاریخنده ایدی (۱). فقط نزاع همیشه بتمادی ، شونڭ ایچون ۱٤۳۱—۸۳۵ تاریخنده یوری ایله واسیلی

(۱) صالاویوف .

اوز آرالرینه حکم ایتدرر ایچون دیه «سرای» شهرینه الوغ محمد خان حضرتلری حضورینه سفر ایتدیلر. (بو سفرلری قش کونی نویابر یاکه دکابر آینده اولدیغی روایت ایدلنور.)

یوری، خان حضرتلرینك اعتبارنده اولان تیکین میرزانی اوزینه خیر خواه دیه اعتقاد ایدر هم ده شونك التفاتی سایه سنده مسقوا کنازلگی ایچون یرلیغ ایله مشرف اوله چغنی امید ایلر ایدی.

حتی «سرای» غه واردقلرندن صوك تیکین میرزا یوری نی برابر آله رق قریم غه سفر ایتدی واوشبو سفرنده هم مسقوا کنازلگنی ویرمك حقنده وعده ایتدیکی مرویدر.

واسیلی طرفندن اجتهاد ایدر ایچون واسیلی ایله برلکده ایوان بن دیمیتری اسمنك الوغ بایارلردن بر کیمسه وارمش ایدی. خان حضرتلرینك مقربلرندن عبارت اولان بر مجلس گه نیچوك اولسه ده کروب ایوان، ویلیکی کنازلک مسئله سینی آچدی هم ده: «یوری نی تیکین میرزا ویلیکی کناز ایتدروب قویدرسه کرك. خان حضرتلری تیکین میرزا سوزینی اعتبار ایدر، سزنك ایسه تیکین میرزا قدر نفوذ واعتبارکز یوق دیه ایشده م» مضموننده بر سوز سویلاب اوشبو بیوك میرزالرنی غایت عارلندردی. اوشبونك تأثیری اوله رق، خان حضرتلری حضورنده نفوذلری نه قدر ایدیکنی کوسترمک قصدیله میرزالر واسیلی نی ویلیکی کناز نصب ایتدرمك حقنده خان حضورنده اجتهاد ایلرگه قرار ویردیلر. هم ده خان حضرتلری حضورنك یوری فائده سینه سوز سویلیه چك اولور ایسه اولرله چکنی تیکین میرزاغه آڭلاتدیلر (۱). خصوصا مسقواده خان طرفندن باصقاق اولوب طوروچی امیر فولاد ایله حیدر اسمنك بر میرزا واسیلی طرفنی التزام ایتمشلر ایدی (۲).

۱۴۳۲-۸۳۵ نچی ییل یازنده اورداده واسیلی ایله یوری آراسنده اولان نزاع قارالدی وبونك نتیجه سی اوله رق مسقوا ویلیکی کنازلگی ایچون واسیلی اوچونچی گه الوغ محمد خان حضرتلری طرفندن یرلیغ احسان ایدلدی. خان حضرتلری اوغلان نام وکیلنی مسقواغه یباردی. مذکور وکیل ایسه واسیلی نی تخت که اوطورتوب خان حضرتلرینك منشورنی اوقوب اعلان ایتدی.

اوشبو کونلرده اوردا شهزاده لرندن کچی محمد اسمنده بریسی (۳) الوغ محمد خان اوزرینه خروج ایتدی وواسیلی واقعه سنده کیفی قرلمش تیکین میرزا بونی غنیمت بیله رك الوغ محمد خاندن انتقام آلمق قصدیله اوزینك اتباعنی کچی محمد طرفینه قوشدی. آخرنده ده الوغ محمد خان اوشبو بلا ومشقتلرگه چاره بولمادیغندن «سرای» شهرینی تاشلاب قاچارغه مجبور اولدی. بو واقعه ایسه ۱۴۳۷ ــ ۸۴۰ یاکه ۸۴۱ تاریخنك اولمشدر.

اولوغ محمد خان اوزینك خاتونلری، اوغل وقزلاری واوزینه مخلص اولان ایارچینلرینی برابر آلوب جمله سی اوچ بیڭ قدر جان حسابی اوله رق روسیه سرحدینه کلدی ولیتواغه تابع اولان «بیلوف» شهرینه اورنلاشدی (۴). مقصدی ایسه اوزینڭ حالنی بر آز اصلاح

(۱) صالاویوف.
(۲) قارامزین.
(۳) بونی ایسه صالاویوف الوغ محمد خاننك بر طوغمه سی ایدی دیه در. العلم عندالله.
(٤) صالاویوف.

ایدوب و«سرای» ده اولان مخلصلری ایله خبرلشوب تکرار اوزینك تختنی کیرو قایتاروب آلمق ایدی. هم‌ده ولینعمت اولدیغنی فکرلب بو مقصدینه مسقوا کنازی واسیلی اوچونچی اوزینك عسکری ایله یاردم ویره‌چك دیه ظن ایلر ایدی. زیرا واسیلی محض محمدخان رعایه سی سببندن و آنك یرلیغی سایه سنده مسقوا کنازلگینه نائل اولمشیدی. فقط واسیلی، خان حضرتلرینی و اوزینك بختنه سبب اولان ولینعمتنی حسن قبول ایده‌چك یرده بالعکس آدم یباروب: «بزم حدودمزدن کیتسون!» دیه قوغدی.

ایشته بویله حالنی بیلدیکنده خان حضرتلری فوق العاده تعجب ایتدی بو کبی اوصال معامله‌دن اوزینك احسانی اونتسز یرگه کتدیکنی آکلادی فقط غایت عالیجناب و سلطنت بر آدم اولدیغی سببلی واسیلی ایلچیسنه اصلا التفات کوسترمادی وجواب ویرمادی.

اوشبو سببدن واسیلی، خان حضرتلرینی کوچ ایله چیقارتمق ایچون اوزینك طوغمه‌لری شیماکو ایله دیمیتری قوماندا‌سنده ۴۰۰۰۰ عسکر یباردی.

روس عسکری «بیلوف» شهرینه کلدیکنی بیلدیکی ایله خان حضرتلری قورقدی ومصالحه اوتنوب سر عسکرلرگه آدم یباردی. لکن سر عسکرلر خان سوزینی قبول ایتمادیلر، شهرگه هجوم ایتدیلر. اوشبو واقعه‌ده خان حضرتلرینك بر کیاوی شهید اولدی (۱).

(۱) قارامزین.

ایکنچی کون خان حضرتلری، موسقوا کنازی اسمندن نه کبی شرط قویسه‌لرده جمله سینه راضی اوله‌چغنی و بوکا انابت ایچون اوزینك صلبی اوغلی محمودنی امانت یوللو ویروب طوراچغنی، اورداغه قایتدیغی صوك مسقوا کنازلگندن اصلا اخراج آلمیه‌چغنی تأکید ایدوب اوزینك میرزالرینی یباروب سویلاتدی. فقط بونکده هیچ بر ثمره سی کورلمادی. الك آخرده خان طرفندن یالکز ایرته‌گه قدرگنه فرصت ویرگز! دیه رجا ایدلدی، بونك هم فائده‌سی اولمادی (۱).

ایشته بو وقت خان حضرتلری جناب اللهدن باشقه هیچ باردمچیسی اولمادیغنی کوروب طهارتلنوب بر آغاج کوله‌گه سینه واروب ایکی رکعت نماز اوقودی و اوزاق آغلاب دعا ایتدی و جناب اللهدن مدد ونصرت صوروب صوغشر ایچون آتینه بندی (۲). آرسلان یوراکلی خاننك آت اوستنه بنوب «الله اکبر!» دیه هجوم ایتدیکی ایله روسیه عسکری هیچ سببسز قاچارغه کرشدیلر. حالبوکه خاننك ایار چینلری اوچیبك اولوب خاتون قزلر، بالا چاغالر اوشبو حسابده ایدی. قوراللی صوغشچی ایسه آنجق بر بیك مقدارنده ایدی. ایشته اوشبو بر بیك خلقدن قرق بیك عسکر قاچدی، خان عسکری ایسه آردلرندن قوغوب تمام قروب

(۱) ریچکوف. بیت ۷۹.

(۲) مستفاد الاخبار. ج ۱ بیت ۱۲۵. بو یرده روسلرنك قارت مؤرخلری اولان ریچکوف شویله بر خرافات وبدیهی البطلان بر شی روایت ایدرکه حتی رد یوللو اولسون کوچرمك مناسب دگلدر. دنیاده تعصبنك بو درجه‌سی اوله‌چغنی آدم اوغلی خیالینه اولسون کتورماز.

واولدروب بتردیلر (۱) . بو واقعه ۱۴۳۸ - ۸۴۲ نچی ییل (جمادی الاخری) دکابر ۵ نده اولمشدر (۲) .

خان حضرتلری اوشبو غلبه‌دن مغرور اولمای اوزلرینڭ آزلقلرینی ملاحظه ایتمکله مسقوا یرینه کرمامش، بلکه صحرا یولی ایله سرحد بویندن یوروب ژولغه ییلغه‌سینه کلمش وییلغه‌نی آرقلی چیقوب اسکیدن «بلغار» غه تابع اولوب ده بو کونده خراب اولمش «قزان» خرابه‌سنی تعمیر ایدوب اوزینه طوراچق اورن یاصامش.

خان حضرتلرینڭ کلدیکنی ایشتدیکلرنده اطرافده طارالوب طورمقده اولان بلغار ترکلری شادلانوب خان حضورینه ییغولمشلر وبرلکده شهرنی تعمیر ایدوب، اورنلاشمشلردر. حتی چواش وچیرمش خلقلری ده اظهار اطاعت

(۱) صالاویوف بو حالنی بیوك بر عارسزلك وقورقاقلق دیه ظن ایتدیکندن اولسه کرك ، برتوجیه تابمشدرکه بو شی حتی ریچکوف خاطرینه ده کلمامشدر. دیبور: «مسقوادن یاردم‌ایچون کلمش‌عسکرنڭ باشلغی خان طرفنی التزام ایتدی وحیله ایله مسقوا عسکرینی‌مغلوب ایتدردی» . واقعده بولماسه‌ده بویله توجیه ایدلنورگه تیوشلیدر. صالاویوف کبی بیوك محررلرنڭ یالانلرینه ده خلق باشقه‌لرنڭ درست‌سوزلرندن آرتق انابت ایدرلر.

خانون قز بالا چاغا ایله برلکده کوچوب واروچی بر یولاوچی طائفه‌سینی قوغار ایچون بردفعه قرق بیڭ قوراللی عسکر یباره‌درده شونلره یاردمچی صفتیله ایرته‌گوسین دخی نچه بیڭلر ایله عسکر یباره، هم‌ده بو یاردمچی عسکر مسقوانڭ اوزندن دگل لیتوادن یباره، سرعسکرلر آردلرندن کلمش لیتوا سرعسکرینڭ آغزندن سویلامش سوزلرگه اشانالر، هیچ بر یازو فلان صوراميلر اوله ایمش! بویله اورنسز توجیه صالاویف تاریخینه کررگه تیوشلی سوزمیدر؟ الله عشقینه بر جواب ویرگز!

(۲) ریچکوف. بیت ۸۱.

ایدوب روس خلقلرینڭ تالاولرندن حمایت ایدونی خان حضرتلرندن رجا ایتمشلر. ایشته اوشبو طریق ایله قزان حکومتی باشلانمشدر.

صرف ترك خلقندن مرکب اولان بو قوملرگه «تاتار» اطلاق ایدلمه‌سی اوزلرینڭ پادشاه وتوره‌لری اعتبارنچه اولمشدر. اما حقیقت حالده تاتارلر دکیزده قطره مقداری اولسون یوقدر.

قزان شهرینی تعمیر ایدوب قرارلندیکی صوڭ خان حضرتلرینڭ «سرای» و «حاجطرخان» شهرلرنده اولان اتباعلری کوچوب کلمشلردر.

قزان شهرینڭ ایکنچی مرتبه تعمیری وقزان حکومتینڭ تأسیسی ۱۴۳۹ - ۸۴۲ تاریخنده‌در.

۱۴۳۹ — ۸۴۳ ییلی ایبول آینده الوغ محمدخان اوزینڭ آزغنه اولان عسکری ایله مسقوا طرفینه کتدی وآکسزدن مسقوانڭ یاننده کورندی. کناز واسیلی ایسه بونی بیلدیکنده مسقوادن چیقوب قاچدی. خان حضرتلری مسقوا یاننده اون کون طوروب «قولومنه» شهرینی یاندردی وکوب غنیمتلر آلوب قایتوب کتدی (۱).

۱۴۴۵ — ۸۴۹ ده ایکنچی مرتبه اوله‌رق قش کوننده مسقوا مملکتنی قصد ایدوب چیقدی ونیژغورود ولایتنی ضبط ایتدی و «مورم» شهرینه یوللاندی. بو وقت ویلیکی کناز واسیلی بتون عسکرینی برابر آلمغله خان حضرتلرینه قارشو کلدی مسقوا عسکرینڭ کوبلکندن خبر آلوب، خان نیژغوردغه کیرو قایتدی (۲).

(۱) صالاویوف.

(۲) بوایسه صالاویوف سوزیدر. اما قارامزین «نیژغورود» یرینه «قزان» غه قایتدی دیبور.

۱۴۴۵ - ۸۵۰ ییل یازنده الوغ محمدخان اوچونچی دفعه اوله‌رق مسقوا مملکتنه یوللاندی «خان نیژغوردنی آلدی وسوزدل ولایتینه ایکی شهزاده محمود ویعقوبنی بباردی» دیه مسقواده خبر چیقدی . بونی ایشدوب واسیلی کوڭلینه قورقو توشدی . عسکر ییغوب شهزاده لرغه قارشو کتدی . یفیم مناستری یاننده ایکی عسکر اوچراشوب صوغش باشلاندی . نه سبب‌دندر قزان عسکری بوزولدی وقاچارغه، روسلرده قوغارغه باشلادیلر . اوشبو وقت قزانلیلر کیرو آیلانوب مسقوا عسکرینه قارشو طوررغه وهجوم قیلورغه کرشدیلر حتی آردلرندن اوراب آلدیلر.طبیعی مسقواعسکری مغلوب اولدی.اوزینك کنازلری وباقین آدملری ایله ویلیکی کناز واسیلی اوچونچی، قزانلیلر قولینه اسیر توشدیلر. قزانلی شهزاده‌لر واسیلی موینده اولان آلتون کریستنی آلدروب مسقواده آناسی وخاتونینه یباردیلر (اسیر توشدیکینه علامت اولسون ایچون) (۱) . بوواقعه‌اوشبو ییل ایون‌باشلرنده اولدی.

مسقوا اهالیسی بوخبرنی ایشتدیکلری‌ایله بتون بترنه شاشوب قالدیلر ، قایغو کیوملری کیوب آغلاشورغه ، چیرکاولرنڭ قنغراولرینی صوغارغه کرشدیلر . قزان عسکری مسقواغه کیلور دیه‌کرمیل‌گه‌کرگه‌وقاچارغه باشلادیلر. اوشبوحسرتلر ومشقتلر آراسنده ۱۴ نچی‌ایبولنڭ قارشو کیچنده مسقواده‌زور یانغین‌ظهور ایتدی. شهر تمام اوت آستونده قالدی و ۷۰۰ مقدارنده آدم یاندی . ویلیکی کنازنڭ آناسی صوفیه وخاتونی ماریه بالالری‌ایله برلکده «راستوف» شهرینه قاچدیلر . مسقواده هیچ حاکم فلان قالمادی ، تچقان تیشوگی بیك آلتون قبیلندن خلقلرنه‌یرگه‌قاچارغه‌دیه‌عاجز اولدیلر .الحاصل‌مسقوا قیامت کونینه بر مثال اولارق قالدی . اگرده اوشبو ساعتده قزان عسکری کلمش اوله‌ایدی هیچ مانعسز مسقوانی ضبط ایده‌چکلر ایدی . فقط بویله حالدن آنلرنڭ خبرلری‌اولمامشدر.

قزانلیلر مسقوا عسکرنده اولان غنیمت مالالرینی‌ییغوب‌تمام‌ایتدیکلری صوڭ «ولادیمیر» شهرینه کلدیلر ایسه‌ده اوزلرینڭ آزلقلری سببلی شهرگه هجوم‌ایدرگه جسارتلری یتمادی، شونڭ ایچون «مورم» شهرینه وآندن‌ده نیژغوردغه خان حضرتلری‌حضورینه قایتدیلر.

خان حضرتلری عسکرلری، اسیرلر ومسقوا کنازینی برابر آله‌رق ۲۵ نچی آوغوستده سفر ایدوب «قورمیش» شهرینه کلدی وبیگچ اسملی کیمسه‌نی مسقوا کنازینڭ یاقینلرندن اولان شیماك اوزرینه یباروب اگرده خان طرفندن قویلمش شرطلرغه رضا اوله‌چق اولسه مسقواغه ویلیکی کناز ایدوب قویه‌چغنی بیلدردی . شیماك ایسه هیچ کوتمگان برده بویله برمهم خبر کلدیکندن زیاده شادلاندی ورضا ایدیکنی بیان ایتدی . همده واسیلی‌نی عمری بوینچه خان حضورنده محبوس طوروب مسقواغه اصلا قایتارلماوینی اوتنور وعهدنامه توزور ایچون دوبینسکی اسمنده بر بایارنی ایلچی ایدوب یباردی .

خان حضرتلری بواشنی تیزتمام ایده‌سی کلدیکی حالده شیماك حضورینه کتمش ایلچی بیگیچ مأمولدن آرتق اوزاق طوردی وشول وقت بیگیچ میرزا،شیماك طرفندن اولدرلمش دیه بر خبر شایع اولدی . ایکنچی جانبدن «بلغار» شهری شهزاده‌لرندن علی‌بك اسمنده

(۱) صالاویوف.

بری قزان شهرینه هجوم ایدوب ضبط ایتمش دیه خبر تارالدی. ایشته اوشبو سببدن خان حضرتلری بو طوغروده اسیرلکده اولان واسیلی ایله سویلاشورگه لازم کوردی. شیماکوگه قویلمش شرطلرنی واسیلیگه خان طرفندن عرض ایتدیلر وشوگا راضی اولور ایسه اسیرلکدن آزاد ایدوب تکرار مسقواغه اولگی منصبی ایله قایتاراچقلرینی بیلدردیلر. حیاتندن مأیوس اولان واسیلی بو خبرنی ایشتدیکنده شادلغندن نه قیلورغه بلمادی. جمله شرطلرینه رضا اولدی و ۲۰۰۰۰۰ صوم آقچه هم ویردیکی مرویدر(۱). بناءً علیه واسیلی ایله خان حضرتلری آراسنده اوشبو طوغروده معاهده یازلدی وشوگا کوره واسیلی همده یاننده اولان کنازلری واسیرلر جمله‌سی ۱ نچی اوکتابرده آزاد ایدلنوب مسقواغه یبارلدیلر.

بونلری اوزاتوب ومسقواغه واررایچون دیه خان اوزینك میرزالرینی یباردی.

میرزا بیگیچ اوشبو وقت شیماکو ایلچیسی اولان دودین ایله خان حضورینه قایتوب کلمکده‌لر ایدی. اوقا ییلغه‌سینه یتدیکلرنده واسیلی آزاد اولدیغنی ایشتدیلر. شونك ایچون دودین کیرو قایتوب کتدی وبونك آدملری بیگیچنی شونده توقیف ایتدیلر (عاقبتی نه اولدیغی شمدی بزه بیلنمادی).

الوغ محمد خان حضرتلری ۱۴۴۶ - ۸۵۰ تاریخنده وفات اولدی (۲) قبری «قورمیش» شهرنك‌می یاکه «قزان»، ده‌می ایدیکی حقنده آچیق معلومات تابلمادی. روس مؤرخلری محمد خان حضرتلری ایله کچوك اوغلی یوسف، الوغ

(۱) بولشوی اینسیقلوپادی.
(۲) ریچکوف.

اوغلی محمود طرفندن اولدرلدی دیبورلر(۱).

واقعه‌نڭ اجمالی بوندن عبارت اوله‌چقدر: مسقوا کنازی اسیر آلندیغی صوڭ بونی آزاد ایتمك وایتمامك حقنده شهزاده‌لر وخاننڭ مقربلری ایکی طرف اولدیلر. بری بونی عمرلك حبس ایدوب ویلیکی کناز ایدرك شیماکنی نصب ایتدرمکنی ومسقوا کنازلگی قزان حمایه‌سنده طوتمقنی قصد ایتدیکلری حالده ایکنچی بر فرقه‌سی واسیلی‌نی آزاد ایتدرمك طرفنده ایدی. واسیلی طرفدارلری خلاص ایدرکه وسیله اولمقی حقنده شهزاده قاسم ویعقوب اوزرینه عذر ایدرلر ایدی.

شهزاده قاسم‌نڭ خان اولمق آرزوسی اولدیغندن کندینی خان نصب ایتدرمك حقنده طرشورغه وعده ایلر اولسه واسیلی‌نی آزاد ایتدررگه سوز ویردی. واسیلی ایسه بوگا بالعین والرأس رضا اولدی. ایشته اوشبو سببدن قاسم، آتاسی الوغ محمد خان حضورنك واسیلی‌نی آزاد ایتدرمك طرفنی التزام ایتدی، اشلر اوزاق صوزلماسون ایچون بیگیچ میرزا شیماکی طرفندن اولدرلمش دیه بوش بر خبر شایع ایتدردی. اما شهزاده محمود اوزی اسیر ایتمش کنازنی آزاد ایتدرمك قصدنده دگل ایدی. ایشته اوشبو وقت محمود، برادرلری قاسم ویوسفلرنڭ مکرلرندن خبردار اولوب، یوسف‌نی اولدردی، قاسم ایله یعقوب قاچوب قورتلدیلر. الوغ محمد خان حضرتلری هم کندیسی اوشبو انتریغه‌لرگه قربان اولدی.

الوغ محمد خان غایت عقللی وجسارتلی

(۱) قارامزین بو طوغمه‌سینڭ اسمینی ذکر ایتمامش ایسه‌ده، ریچکوف' یوسف اسمنده ایدی دیور بیت ۸۲

بر ذات اولدیغی سببلی تاتارلرنڭ خلقلری تمام بوزولوب، بر برندن محبت آلوب دشمنلاشوب بتدیکلری صوڭ خان اولمش ایسه‌ده حکومت اشلرنی فوق العاده توزاتـدی. حتی بونـڭ باطی خان زمانه سنی کیرو قایتاراچغنی ظـن ایدرلر ایدی. فقط غدار زمان بونڭ تدبیرلرینه موافقت ایتمادی ونیت ایلمش شیلری میدانه چیقمادی. تاتار توره‌لری آراسنده شایع اولان اخلاقسزلق موجبنچه عدالت اوزرنده حکومت سورمکده اولان اوشبو خان اوستنه براق خان وآنڭ صوڭره سنده ده کچی محمد خان چیقوب کوب مشقتلرگه توشردیلر واڭ آخرنده‌ده «سرای»دن قوغدیلر. بوندن صوڭ «بلغار» یانینه کلوب «قزان» دولتنی تشکیل ایتدی. بونده هم اوزینڭ بر آوچ عسکری ایله اون ویوزبیگلر ایله آغر اشلنه چك اشلرنی اجرا ایدوب، اوزینڭ غیرت وجسارتنی کوستردی. فقط بونده هم بویله همتلرینڭ نتیجه سینی کوره چـك یرده بالعکس فلك جورینه مبتلا وضایع اولدی.

الوغ محمد خان شمس حساب ایله «سرای»ده ۱۷ ییل و «قزان»ده ۸ ییل (۱) مجموعی تخمینا ۲۵ ییل حکومت سورمشدر.

جناب الله مظهر عفو وغفران ایستون!

(۱) ریچکوف، «قزان» ده آلتی ییل حکومت سوردی، دیبور. بیت ۸۲.

مقاله‌لر

مسلمانلرنڭ تاریخلری

(باشی ۹ نچی نومیرده)

محمد علیه الصلاة والسلام

باشقه سوزلرگه کرشمازدن مقدم اوشبو «مسلمانلرنڭ تاریخلری» مسئله‌سنده محمد علیه السلامنڭ رسالتی حقنده بر مقدار سوز سو-یلرگه وحق رسول ایدیکینه دلیللرینی کتوررگه لزوم واردر. زیرا اسلام ملتینڭ اتحـادینه وعربلرنڭ مدنیت تحصیل ایلرایچون مسارعت ایلمکلرینه اڭ کوچلی اولان سبب (رابطه) اوشبو محترم ذاتدر. عربلر اعتقاد اثری اوله‌رق بتون اختیارلرینی رسول اکرم جنابلرینه تسلیم ایتدیلر، رسول اکرمده بـول باشلاب بونلرنی اڭ قسقه اولان بر وقت ایچنده اڭ عالی اولان بر مدنیت اوزرینه یتشدردی. اگرده عربلرنڭ رسول اکرمنڭ رسـالتی طوغروسنده آزغنه شبهه‌لری اوله ایدی، بویله روشده مدنیتکه ایرشمکلری ممکن اولمیه‌چق ایدی.

مسلمان اولان بر موءرخ ایچون الك دقت ایده‌چکی شی مذکور اعتقادنی تفتیش ایلمك وبوکونگی علم قوراللری ایله شول عقیده‌نی صاقلامق برنچی درجه‌ده لازم اوله‌چق شیدر . کوب مسلمانلرنك ذهنلرنده اورن آلمش وهملرنی وخرافاتلرنی چیقاروب ؛ صاف سلف اعتقادنی آکلامق ضروردر .

محمد علیه الصلاة والسلام افندمز حضرتلری میلادی ایله ۵۷۱ نچی ییل آتاسندن یتیم اوله‌رق دنیایه کلدی وآلتنچی یاشنده ایکان آناسندن‌ده یتیم قالدی . اوشبو سببدن باباسی عبد المطلب تربیه‌سنده طوردی . ایکی ییل صوڭ بوده وفات اولدی وآتاسی ایله بر طوغمه اولان ابوطالب یورتینه کوچدی . عرب بالالری عمومی صورتده امیلك اوزرنده تربیه ایدلدیکلرنك ، رسول اکرم هم بو بالالرنك بریسی اوله‌رق اوسدی . باشقه بالالر قبلیندن بونك هم عقل وفکرینی تربیه ایدن وحرکت ویرن اولمادی ، عالملرنی کورمادی ، حکیملر مجلسنده اولنمادی ، علم ایستر ایچون مکه شهرینك طشروسینه چیقمادی . عربلر ایله برلکده قرق یاشینه قدر طوردی ، آنلر ایله دین حقنده قچقرشونی سومازوصاف کوڭللیك ایله شهرت کسب ایتدیکندن عربلر طرفندن «محمد الامین» دیه ملقب اولدی . دین طوغروسنده اولان معامله‌سی‌ده مکه شهری یاقیننده اولان «حراء» تاغینه باروب ، بر قدر کونلر عبادت ایلر ، اما نه حالارده اولدیغنی خلقلر بیلماز وتیکشرمازلر ایدی . بوندن صوڭ اهلی یانینه قایتوب کورشور ایدی . بدنی سلامت سڭرلری قوتلی ، طولی گوده‌لی اولوب ، عصبی وهملردن ، وسوسه اهلینك خیاللرندن یراق ایدی . کوب سویلاشدیکی وکندی قومنی تحقیر ایلادیکنی ایشدوچی اولمامشدر ، بلکه آنلرنك بریسی کبی یاشامشدر ، فقط آنلر ایتدیکلری کبی صنملرغه سجده ایتمامش وهیچ بر وقت باغوچیلر (کوره‌زلر) حضورینه وارمامشدر . حالبوکه بو ایش عربلر آراسنده شایع ایدی .

ایشته بو محترم ذات اوشبو حال اوزرنده قرق یاشینه قدر دوام ایتدی وبوندن صوڭ حراء تاغنده اولدیغی وقتده وحی کالدی . جبرائیل فرشته : «اقراء—اوقو!» دیه خطاب ایتدی ، رسول اکرم ده : «ما انا بقارئ — بن اوقوچی دگلم!» دیه جوابلاندی . بو حالده فرشته : «اقراء باسم ربك الذی خلق خلق الانسان من علق . اقراء وربك الاکرم الذی علم بالقلم علم الانسان ما لم یعلم - ای محمد ! هر تورلی شیلرنی خلق ایتمش ربڭنك اسمی ایله اوقو ! اول ربك انساننی اویوشقان قاندن یارانمشدر . اوقو ای محمد ! سنڭ حرمتلو اولغوچی ربڭ یازو اوگرتمشدر وبیلمادیکی شیلرنی هم انسانلرغه اوگرتمشدر ! » دیدی جناب رسول الله بونی اوقودی ، روح عالمینه منسوب اولان فرشته‌نی کوردکیله ، عادتده قورقمش آدملرگه پیدا اولا طورغان بر حال پیدا اولدی ، قورقدیغی حالده اسیلی صوقلی بولوب اهلینه (حضرت خدیجه‌گه) قایتدی وآنلرغه‌ده « زملونی زملونی ! بنی قاپلاڭز قاپلاڭز !» دیدی . کاهنلرگه شیطان کورله ایمش دیه ایشتدیکی اولدیغندن شویله بر حال اولماسون ، دیه قورقمشدر . بوندن صوڭ وحی طوتاش کیله باشلادی وباشقه پیغمبرلرگه کلمکده اولدیغی کبی وحی ایدیکنده شبهه‌سی قالمای

کوڭلی قرار تابدی. الله تعالی حضرتلری ارزیڭ قومنی و آدم بالاسینی عذابدن وهلاکدن قورتولدرمقینه سبب ایده‌چکینی آڭلادی. بوندن صوڭ اوشبو رسالت خدمتی ایله مشغول اولوب، یکرمی اوچ ییل کامل اجتهاد ایله دوام ایلدی. وربسینه کوچوب کتدیکی کوننده بتون عرب جزیره‌سینه اسلام تارالمش واسلام امتنی بر بر یله باغلامقده اولان عام قانون، منتظم حکومت، محترم اولان دستور کبی رابطه‌لر حکم سورمکده ایدی.

بو فوق العاده بیوك ایشدرکه: الله جانبندن یاردم ویرلمادیکی حالده میدانه کلمه‌سی اصلا واصلا متصور دگلدر. احتمال که بعض کیمسه‌لر بو اجمال ایله قناعت ایتمازلر، ایشته آنلر ایچون دخی بر قدر تفصیل ایده‌چکمز:

رسول اکرمڭ بتون عملی اوشبو دورت شیدن عبارتدر: ۱) عرب قوملرینڭ دینلرینی اوزگرتوب، آنلر اورنینه بتونه ضد اولان ایکنچی بر یڭی دین اورنلاشدردی. ۲) عربلرنڭ جاهلی اولان خلقلرینی بتروب آنڭ یرینه مدنی اخلاق قویدی. ۳) بر برینه دشمن اولان عرب قبیله‌لرینی برگه جیوب، آرالرنده رابطه‌لری محکم اولان بر امت تشکیل ایتدی. ٤) عدالت وحریت اصولینه مبنی اولان یڭی بر شریعت یرلشدردی.

حیات واجتماع بشری فنلری ایله آشنا اولان ذاتلر قاشنده بونلرنڭ هر بری اڭ بیوك ایشلردن اولوب، جمله‌سینی دگل حتی برام برامنی میدانه کتورر ایچون یکرمی اوچ ییل قدر اولان بر مدت کافی اولمای، بلکه باشقه قوملرده اولدیغی کبی بر قاچ قرنلر کچرگه حاجتلیدر.

مذکور دورت شی حقنده ایکی تورلی فرض اولوب، اوچونچیسی یوقدر. یاکه محمد بن عبدالله، الله تعالی طرفندن یبارلمش ورحمتی ایله تأیید ایدلمش حق بر پیغمبر اولور ویا که هیچ بر رسول بولمادیغی حالده مذکور شیلرگه فقط تدبیرده مهارتی وحسن سیاستی سببندن ایرشمش اولور. اگرده بر کیمسه صوڭغی فرضنی قبول ایتمك ایستر ایسه آنڭ ایچون اوشبو روشده دعوالر لازم کله‌چکدر: ۱) یالان اولدیغی حالده پیغمبرلك دعواسی ایتدی. ۲) عمری بارنچه ریا ایله تقوالق اظهار ایتدی. ۳) شویله اولدیغی حالده آڭا الله تعالی نصرت وبردی وسوزینی اوستون ایتدی. ٤) شویله اولدیغی حالده باشقه پیغمبرلر ایشلرندن آرتق ایشلر کوستردی.

انتقاد عالملری قاشنده برنچی احتمال مقبول دگلدر. زیرا پیغمبرلك فوق العاده بیوك بر ایش اولوب، قلبی بوزوق، الله تعالی‌دن قورقمغان آدم گنه آنی یالاندن دعوی ایلسه ایلر. بویله کیمسه‌نڭ بتون عمری گناه وبتون عملی‌ده پچراق وطوغروسی‌ده الله تعالی‌دن امیدسز کیمسه اولاچقدر. خبر ویرڭزکه محمد علیه السلام قرق یاشینه قدر اولان عمرینه کوره بویله آدملردن ایدیمی؟ اڭ گوزل اخلاق صاحبی بر ذات اولدیغنی ایشتدیڭز دگلمی؟ حتی‌که عصرداشلری «الامین» دیه شریف اولان بر لقب ویرمشلر ایدی. عمری بارنچه جنایت ایشلادیکی وفنا خلقده اولدیغی اصلا مروی دگلدر. بویله روشده صاف ترکلك ایدن ذات نه اولمش‌ده یاشی قرقدن اوتدیکی صوڭ بویله روشده بوزوق یولغه کرمش ونه جهتدن طبیعتی تمام

خلافنه چویرلمش اولور؟ یوقسه طبیعت عالمی بوزلمش وناموس ماشینه‌لری حرکتلرندن طوقتالوب معطل قالمشمی اولور؟

عمری بارنچه ریالق ایله تقوالق اظهار ایتدی دیمک اولگی سوزگه کوره ده اصلسزدر. زیرا ریاکارلق اخلاقسز آدملرگه مخصوص اولمغله کوبراك وقت بر صیدنی طوتارویا که بر مرتبه وبایلقنی بوتار ایچرن اولور. ریا عاریت کیوم قبیلندن اولوب هر وقت صاحبی اوزینك اوشبو عملندن مضطرب اولور. ریا اهللرینك حاللری میدانه چیقوب مسخره‌گه قالمقلری طبیعت قانونلرندن بر قانوندر. رسول اکرم حقنده بویله مسخره‌لك اولدیمی؟ استغفر الله یوق!

اگرده عمری بارنچه ریا ایله تقوالق اظهار ایتدی ومع ذلك جناب الله آکا نصرت وبردی دیبولور اولسه، بوندن ایسه بتون دینلرنك اصلسز اولمه‌سی لازم کلور. زیرا جناب الله معلوم بر شخص حقنده باطلنی تأیید ایتسه، باشقه‌لرده هم شویله صورتله تأیید ایتمه‌سی جائز اولور. بوشی اگرده ممکن اولسه انسان النده دینلرنك حق ایدیکلرینی بیلچك هیچ دلیل قالماز. حالبوکه افترا وتدلیس ایتمك بوزوق اخلاق ایله معروف اولان ذاتلرغه مخصوص بر صفتدر. بوزوق اخلاق صاحبلری هیچ بر کمالت یول باشچیسی اولمازلر.

بالاندن پیغمبرلك دعواسنی ایتسه‌ده باشقه پیغمبرلر کبی کمالت تعلیم ایتدی وامر بالمعروف ایلدی وفضله اوله‌رق برده اوزینك حکومتنی محکم اورنلاشدردی، ملیونلر ایله جانلر آراسینه اوزینك مسلکنی نشر ایلدی، دیمك محال‌فرضلردن‌ایدیکی معلومدر. زیرا یالانچیلر هیچ وقت عمومی شریعتلر، منتظم قانونلر، عقللرنی فکرلرنی ترقی ایتدره چك حرکتلر باشنده طورمازلر.

بناءً علیه کوز اوکمزده سلامت اوله‌رق یالکز برگنه فرض قالمشدرکه، بوده: «محمد صلی الله علیه وسلم الله تعالینك حق رسولی، قرآن شریفده الله تعالینك کلامی ایدی» دیمکدن عبارتدر.

روسیه‌ده

اینارودیس مکتبلری

تاتارلرده مکتب ومدرسه مسئله‌سی. جدیدلر. قدیملر. حکومت ایچون قایسی یخشیراق. زیمستوالردن آقچه آلو. قزانده مجدد ملا. یکی معلملر.

۱۹۰۷ نچی سنه آوغوستده، نارودنی اوچیلشچه دیریکتورلری وا و چیتلسکی اشقولا ناچالنیکلرینك قزانده بولغان اسیزدلرنده، بزنك مسلمان مکتب ومدرسه‌لری موقع مذاکره‌گه‌قویلوب بونلر حقنده‌اسیزد اعضالری طرفندن بابتاق سوزلر سویلانمش وقزان اوقروغینك پاپوچیتلی طرفندن هم بعض بر فکرلر بیان ایدلمشدر.

حاضرنده بزنك مکتب ومدرسه‌لریمز مسئله‌سی اوزمز ایچون الك مهم مسئله‌لرنك بریدر. بونلرنك‌حاللری‌شمدیلك پك ویران

وپریشان اولوب بو روشده قالمایه چقلری ، نیچگده بولسه‌اوزگاره‌چکلریده معلومدر. لکن مع التأسف کله‌چکده بونلرنی نه روشده اصلاح ونه کبی بر یولغه قویوب‌استقباللرینی تأمین ایتو حقنده هنوز آچیق وایشکه یارارلق بر فکر حاصل ایته آلغانمز یوقدر.

کله‌چکده بونلرنڭ نظارت آستینه آلنه‌جغنه ده شایدهیچ کمنڭ شبهه‌سی بولماسه‌کرك .زمانه‌غه موافق صورتده اوزمز اصلاح ایتماسه‌ك ، حکومتنڭ مداخله ایته چگنده، اگر آنیده قبول ایتماسه‌ك مکتب ومدسه‌لرمزنڭ دوام ایتولری ممکن اولمادیغنده‌ده ترددکه اورن یوقدر ظن ایدرم. مونه، شوندی مشوش بر زمانمزده ، بزنڭ مکتب ومدرسه‌لریمزگه حکومت اربابی نڭ وباخصوص روس معارف مأمورلرینڭ نه کوز ایله باقدقلرینی وبونلر حقنده نه کبی فکرده‌بولندقلرینی بیلوب طورمق، بزنڭ‌ایچون فائده‌دن خالی بولماسه کرکدر.

مسلمان مکتب ومدرسه‌لری حقنده ، اسیزد اعضالرندن ن . آ . اسپاسسکی نڭ سویلگان سوزلری بوندن عبارتدر:

«نیژنی‌ده‌گی اوچنچی مسلمان اسیزدینڭ قرارلرنده آڭلاشلدیغی وجهله ، حاضرگی حالده مکتب ومدرسه مسئله‌سنده تاتارلرنڭ اوزلری « محافظه کارلر » و « ترقیپرورلر » اسمنده ایکی پارتیه‌گه بولنمشلردر. بوصوڭغی پارتیه مکتبلرگه اولگیدن بتونلای باشقه بر کوز ایله قارارغه باشلادی. بونلر مکتبلرنی اوبشی - آبرازاۋاتیلنی قورصلی منتظم ابتدائی مکتبلر یاساماقچی بولالر. خلق هم حاضرنده بونلرغه دین مکتبی توگل، بلکه دنیاوی وعلم مکتبلری دیب قاری باشلادی.

حاضرگه قدر مکتبلر کوبسنچه مسجدلر یاننده امامل طرفندن‌غنه آچیلوب کیله واچنده دین علمی وبر قدر حساب هم اوقو یازو اوگره‌تیله هم اوزلری دین مکتبلری صانالا ایدی. ایندی حاضرده بوندای مکتبلرنی مسجد یانندن باشقه یرلرده آیرومده وحتی قزلر ایچونده آچارغه باشلادیلر. حاضرده ترقیپرور لر پارتیه‌سی یالڭز مدرسه‌لرنی‌گنه دین تعلیم خانه‌سی حساب‌ایته‌لر وحتی آنلرنی‌ده روحانیلر قولندن چغاروب دنیاوی وفن تعلیم خانه‌لرینه أیلاندرماکچی بولالر . حتی ابتدائی مکتبلرگه معلملر حاضرلر ایچون بو ترقیپرور تاتارلر قزانده کیكڭ پروغرام ایله اوچ سنه‌لك بر دار المعلمین‌ده آچماقچی بولغانلر ایدی . لکن مکتب ومدرسه‌لرینڭ اوز قوللرندن اچقنوندن قورقوب بوڭا امامل وروحانیلر مانع بولدیلر. فی‌الحقیقه مسلمانلرده امام یالڭز مسجدکه متعلق بولغان روحانی خدمتلرنی ادا ایته‌ر ایچونگنه تعیین‌لنگان بر آدمدر. اگر محله خلقی مکتب ومدرسه‌ده آندن درس اوقتورغه تلاماسه بونی تمام اشلی آلا ، بو آنڭ اختیارنده‌در . مونه، شوندن فائده‌لنوب ، تاتارلرنڭ ترقیپرورلر پارتیه‌سی مکتب ومدرسه‌لرنی تمامیله روحانیلر قولندن چغاروبده دنیاوی وفنی یاصاماقچی وشونلرنی زور ایتوب ترقی ایتدرر ایچونده زیمستوا وحکومت آقچه‌لری ایله فائده‌لنمکچی بولالر .

ترقیپرور ویڭی‌فکرلی‌تاتارلر اوزلری‌کورنما ینچه گنه پراستوی‌خلقنی قوتورتوب زیمستوالردن وشهر اداره‌لرندن آقچه‌لر صوراتالر، پراشینیه لر بیردرته‌لر . قزان وتنوش زیمستوالری

یاش تاتارلرنڭ بو فکرلرینی بیك خوش کوروب تاتار مکتبلرینه زیمستوادن بایتاقغنه آقچه‌لر بیردیلر.

مسلمانلرنڭ امامری، روحانیلری مکتب ومدرسه‌لر ایچون زیمستوالردن وحکومت‌دن آقچه آلوغه قارشو کیله‌لر. چونکه آنلر مکتب ومدرسه‌لرنڭ اوز قوللرندن چغووندن قورقالر. ئلده یاری، شونسی یخشی، بو مکتب ومدرسه اشلرنده‌گی یڭی فکرگه مسلمانلرنڭ اوز روحانیلری قارشی طوره‌لر.

بز (حکومت مأمورلری) اسکی اصولچی تاتارلر ایله بیك یخشی کیچنه‌ایدك، امایڭی فکرلیلری بزنڭ ایچون اشنی اوڭغایسزلندره‌لر. بویڭی‌لر واصول جدیده طرفدارلرینڭ طوتقان یوللری روسلق وحکومت نقطهٔ نظرندن ضررلیدر. اصول قدیمه شاکردلری مسجدکه یوروسه‌لرده، بیك طنچ وراحت‌کنه طوره‌لر ایدی. اما اصول جدیده شاکردلری روسچه‌کیونه‌لر، مسجدکه یورومیلر، دین دیانت‌که کوب اهمیت بیرمیلر، لکن بزگه حکومتکه اولگی‌لردن کوب آرتق دشمن کوزی برلن قاریلر. اسکی اصول بزنڭ ایچون هم حکومت ایچون فائده‌لیره‌ك ایدی. اگر مسلمانلرنڭ مکتب ومدرسه‌لری مسئله‌سنده وجودگه کیله طورغان بو انقلابغه ویڭی فکرلرگه بز تبزدن دقت ایتماسه‌ك، هیچ توزه‌تووی ممکن بولماغان بر خطا اش اشلکان بولاچقمز.»

اسپاسسکی‌نڭ نطقنه علاوه‌ایدوب، اسیبزد اعضالرندن بری اوشبو معلوماتنی ویرمشدر:

«تاتار مدرسه‌لرنده یڭی حرکت بوندن بر ۱۵ ییللر مقدم کورلدی. قزانده بونی باشلاوچی یاش بر ملادر. اول اوزینڭ تیخوینسکی اورامده‌غی مدرسه‌سینه، اول وقت‌غه قدر، هیچ تاتار مدرسه‌لرنڭ کورلمگان یڭی فنلر کرتدی، آندن صوڭ آره‌سی بر آز اوتکاچ شونڭ شیکللی یڭی ترتیبده بر مدرسه اورنبورغده سوداگر میلیونیر حسینوفلر طرفندن آچیلدی. قزانده‌غی ملا اوزینڭ مدرسه‌سینه دنیاوی یڭی فنلر کرتکاچ آنلرنی اوقتورغه یڭی ترتیب بلگان معلملرده چاقرتدی. بو معلملر آره‌سندن بریسی خصوصا شایان دقت ایدی. شویله که: بو آدم، عن اصل سمبر تاتارلرندن اولوب، یاشلگنده بالا وقتندوق استانبولغه توشکان. آنده حربیه مکتبنده اکمال تحصیل ایتکان. آندن صوڭ طرابلس ده تورك آفیتسری بولوب طورغان. لکن صگره‌لری حریت حرکتلرینه قاتناشوب، بر فرانسوز پاراخودی ایله پاریژگه قاچوب کیتکان. آنده بش آلتی ییل طوروب تورلی علوم عالیه درسلرینه دوام ایتکان. مونه شول کشی مجدد ملانڭ دعوتی اوزرینه، یڭی ترتیبلی مدرسه‌گه قزانغه معلم بولوب کیلگان ایدی. لکن اول بونڭ قزق بر حالگه توشدی: چونکه روسچه‌نی‌ده، تاتارچه تیلنی ده‌بیك ناچار بله ایدی. شونڭ ایله برابر، اول معلملر آره‌سنده الڭ برنچی آدم اولدی ومدرسه‌نی تیزلك ایله روسلرنڭ اورته مکتبلری درجه‌سینه أیلاندررگه باشلادی. قزان تاتارلرینی قادیت پارتیه‌سینه قوشیلورغه کوندرگان بو یاش معلم، نیژنی‌ده‌گی اوچنچی مسلمان اسیبزدنده، مکتبلر قامیسیه‌سینه اوزی رئیس بولدی. گرچه اوزی آبراز اوانیه نی آنا تیلنده آلماسه‌ده، تاتارلر ایچون اوقونك تاتارچه اوز آنا تیللرنده بولووی تیوشلگی حقنده توزوگان اوزینڭ داقلادینی اسیبزد طرفندن قبول ایتدررگه موفق بولدی.

قزانده‌غی ملانڭ اصل مقصودی تاتارچه‌نی تیز ره‌ك اوقورغه یازارغه اوگره‌تو ممکن بولسون ایچون اصول صوتیه ایله اوقتورغه معلملر حاضرلاو ایدی.

لکن تاتارلر یڭی اصول (اصول صوتیه) ایله اوقتودن هر تورلی یڭی لقنی آڭلی وتاتارلر آره‌سینه یڭی فکرلر کرتوچیلرنڭ هر قایوسینه‌ده اصول جدیدچیلر، دی باشلادیلر.

قزاننڭ بو یڭی اصول مدرسه‌سندن چققان شاکردلر قزان گوبرناسینه وکورشی گوبرنالرگه، تورلی طرفقه معلم بولوب طارالا باشلادیلر. باشده خلق بونلرنی صووق قبول ایتدی. حتی بعض آوللرده آول ملالری ایله بونلر آره‌سنده نزاعلرده بولدی. لکن قزان ملاسی اوز شاکردلرینڭ اورنلرینی نغتور ایچون اعانت جیدی وآوللرغه طارالوب یخشی اوقوته طورغان معلملرینه شول آقچه‌دن ژالونیه بیروب طوردی. ایشتلدیگنه بناءً: بونڭ شول معلملرگه طارا توب طوره طورغان ییللق راسخودی اون مڭ صوملرغه یتمشدر. گرچه بو آقچه ملانڭ اوزینکی بولماسه‌ده، اوز اسمندن بیروب طورمشدر.

بوندن صوڭ، بوقاریده بیان ایتدیگمز کبی، شوندی بر یڭی مدرسه مرکزی اورنبورغده تشکیل ایتمشدر. بو مدرسه‌لردن چققان معلملر آوللرده، ملا نفوذینه کرتماینچه اوزلرینه مستقل آیروم مکتبلر تأسیس ایتدرگه طریشه باشلادیلر. قایوغنه بر آولده بر ملا وفات ایتدیسه قزانڭ اُلیگی مجدد ملاسی شول آولنڭ محله‌سی خلقینه مراجعت ایدوب، بوشاغان اورنغه اوزینڭ شاکردینی قویارغه طریشه باشلادی. اوشبو یڭی حرکت آز زمان اچنده قزان، وُیاتکه، سنبر، اوفا گوبرناسینڭ بر قسمی ایله آستراخان گوبرنالرندن عبارت بیوك بر دائره‌گه طارالدی. یالڭز صاراتوف ایله سامارا گوبرنالری غنه بو یڭی حرکتدن بر آزغنه چیتده‌رەك قالدیلر.

(آخری وار)

ف. ك.

بزه قایسی علملر لازم؟

باشی ۹نچی نومیرده

دورت عالمنڭ مناظره‌سی

(حیات غزیته‌سندن.)

علی بك حسین زاده

آخوند حضرتلری دیبورکه «اگر بر شخص علوم ریاضیه وحکمت طبیعیه‌ده ارسطاطالیس مقامنی درس ایده البته حق تعالی یی عالم وعارف اوله‌یه‌چق» جوابا دیرزکه نه سقراط ونه‌ده ارسطو پیغمبرلر دگل ایدی پیغمبرلرنڭ بیوکلرندن هنوز خبرلری یوق ایدی. لکن علوم مذکوره وعقلیات سایه‌سنده وحدانیت ربانیه‌یه قائل اولدیلر، همشیره‌لر اولان یونان مشرکلرینڭ اعتقادلرینه رغما وحدانیتی اثبات ایتدکلری ایچون بو یولده اذیت وجفا چکدیلر: سقراطه زهر ایچوروب اولدردیلر. ارسطویی‌ده قتل ایله تهدید ایدوب وفاتندن بر سنه اوّل اختیار غربتله «قالکیده» شهرینه فراره مجبور ایلدیلر. بو ایسه عشق حقیقی‌یه دلالت

ایدر! دیمك اولورکه حق تعالی‌یی عالم وعارف اولمق ایچون علوم عقلیه دخی یاردم ایدبیور. ذاتا علومنڭ قایوسی، انسانی وحدانیته حکمت قدرت ربانیه‌یه عـارف ایتمیور؟ هندسه ریاضیات قوتیله درك ایدیله بیلن علم هیئتمی، احوال سماویه‌می؟ حکمت طبیعیه واسطه‌سیله مطالعه اولنه بیلن احوال قشر ارضمی؟ تاشلر آغاچلر حیوانلرمی؟ طبابت وصحت نیتیله تشریح ایدیلن بدن انسانمی؟ بو علومنڭ کافه‌سنی اسباب آتیه‌یه مبنی دخی تحصیل ایتمك ضروری‌در. لکن اسبابی مختصرا تعداد ایتمکدن اوّل بر حکایه نقل ایده‌لم: بر کون آتـا بـابادن قـالمه کهنه بر اصولده یاپلمش بر کویمه‌نڭ دڭز اورته‌سنده تارالوب ایکی بالاچه طفلنڭ دڭزه دوشوب غرق اولمق اوزره بولندقلرینی مشاهده ایتدم، ساحلدن بو حالی کورن بالالرنڭ والده‌سی جان خراش بر صورتده فریاده باشلادی، سریع حرکتلی بر بغار کویمه‌سی (استیمبوط) بونلرنـڭ امدادنه یتشدی، لکن بالالرنڭ بریسنی برحیات ودیگرینی میت حالنده اوله‌رق صودن چیقاره بیلدی. ایکنچی طفلنڭ بولندیغی حال موت حقیقی اولمیوب موت ظاهری ایدی. ساحله یغیلان خلق آره‌سنده بر ملا ایله بر طبیبـده وار ایدی، اگر بالا حقیقتا وفات ایتمش اولیدی ملا آنچق آنی غسل وتکفین ایدوب جنازه نمازنی قیله‌چق ایدی، بز انکار ایتمیورز که یرنده بوده لازمدر. لکن بوندن الزم بر تدبیر وار ایدی‌که ملا ایتمدی، اوده طبیبنڭ مراجعت ایتدیگی تنفس صناعی وسائره ایدی! ایمدی حکمت طبیعیه معرفتیله یاپلمش سریع حرکتلی (استیمبوط) اولمسه ایدی، علوم طبیعیه‌یه آشنا بر طبیب اوراده بولنماسه ایدی، بالالرنڭ والده‌سنی سویندیرمك ممکن اوله‌چقمی ایدی؟ بو انسانیت ومدنیت دگلمیدر، الله یولنده بر عمل خیر دگلمیدر؟

فرانقلین طرفندن ایجاد واعمال اولنان (سپرصاعقه)، بر التنده‌گی معدنلرده ایشلین فقیر فعله‌لری مهلکه‌دن حمایه ایچون «ده‌وی» طرفندن اختراع ایدیلن لامپه، ده‌وی لامپه‌سی» قودرمق بلاسندن انسانی خلاص ایتمك ایچون «پاستور» طرفندن کشف اولنـان مصل، حکومت مطلقه مستبده ظلمندن رعیه‌یی خلاص ایتمك ایچون «مونتسکیو» طرفندن کوستریلن تدبیرلر (روح القوانین)، سرمایه‌دارلرنڭ حرص طمعندن، احتکارندن فقـرای کاسبه‌یی آزاد ایتمك ایچون «مارقس» طرفندن کوستریلن چاره‌لر، وآوروپانڭ بو قدر دارالعجزه لری دارالایتامـ‌لری، دارالمساکین‌لری، دارالتربیه‌لری والخ والخ هب انسانیت ومدنیت‌گه خدمت دگلمیدر؟ آلهی بیلمك ایچون، آنی دوشنمك ایچون اول امرده بـدن انسان سالم اولملیدر، انسانـڭ معیشتی باشقه‌لره علی الخصوص باشقه ملتلره محتاج اولماملیدر.

آن‌که شبرانرا کند روبه مزاج
احتیاج است احتیاج است احتیاج

اقوام وممالك اسلامیه قوتلنوب دیـن اسلامی رونقلندیرمك ایچون، ممالك اسلامیه مصر، جزایر فاس وسایره کبی بربرله اغیاره کیچمه‌مك ایچون بو اقوام آره‌سنده بو ممالـك ایچنده هر شیدن اول علوم عقلیه‌نڭ ترقیسی لازمدر. جهاد قوری یومروق ایله اولماز، سلاح لازمدر، علم حکمت طبیعیه وکیمیا

سایه سنده یاپیلان باروت وکله لری یکرمی ویرستدن آتان باروت لازمدر !...

حرمین شریفه دمیریوللر یاپمقله حجاجه، دین اسلامه خدمت ایدلمیورمی ؟ بونلری اوزمز اشلمیوب فرنگلره‌می ایشلته‌لم ؟ فرنگلره‌ می یاپدره‌لم که مملکتك طولنی، عرضنی تاشنی، توفراغنی، صحراسنی، تاغلرینی هندسه اصولیله اولچاب یاپرکن سوق الجیش وسهولت استیلا نقطهٔ نظرندن بتون معلوماتی الده ایتسونلر ؟... خیر مسلمانلره سائر اقوام ایله معقول بر صورتده رقابت ایتمك ایچون علوم عقلیه لازمدر. وقت سعادتده جهاد اثناسنده قازیلان خندقلر، دیکلن قلعه‌لر استحکاملر، هندسه‌سز، علوم عربیه ومعماریه‌سزمی یاپلدی، مجاهدلرنك اللرنده‌گی قلیچلر شمشیرلر معلومات صناعیه سزمی ایشلندی ؟ علوم دنیاویه ساده انسانیته اخوان‌دینه خدمت ایتمك ایچون دگلدر، بلکه علوم دینیه‌یی بحق درك وفهم ایتمك ایچون دخی لازمدر. علومنك کافه سی یکدیگرینه باغلیدر. برینی دیگرسز آکلامق اولمز، اوقودیغی برکتابدن هرکس استعدادی درجه‌سنده بر معنی استخراج ایده بیلور، کلام اللهی موسی ـ موسی کبی، چوپان ـ چوپان کبی، آکلار، عالم عالمانه جاهل جاهلانه بر معنی ویرر !

جاهل، قرآنی اوقورسه دیرکه: ارض اوگزك موگزی اوزرنده‌در (!)، عالم اوقورسه. حقیقتنك نه‌دن عبارت اولدیغنی درك ایدر !.. قرآن کریمی شرح وتفسیر ایدن ذاتنك عقلی جمیع علومنك هم عقلیه هم نقلیه‌نك قوتیله تنویر ایدلمش پرور شباب اولمش اولمه‌لیدر.

روسیه دار الفنونلرنده ـ اونیورستیتلرنده الهیات شعبه‌سی مفقوددر، بو نوع علوم دینیه آیریجه خصوصی مکتبلرده دار الفنونلرله علاقه‌سی اولمیان مکتبلرده تدریس ایدیلیور، کم بیلر بلکه روس کشیشلرینك علوم عقلیه دن قورقدقلری ایچون اش بویله اولمشدر !

گرمانیا دار الفنونلرنده ایسه الهیات سائر علوم ایله بر یرده تدریس ایدیلر، اوز کولگه سندن قورقان عثمانلی حکومتی دیانت اسلامیه‌نك علوم عقلیه ومدنیه‌دن اصلا وقطعا قورقمادیغنی ادراك ایتمش اولمیلدرکه بش آلتی سنه اوّل استانبولده تأسیس وکشاد ایتدیگی اونیورستیتده (یعنی دار الفنون کلیه‌ده) گرمانیا اصولنده اوله‌رق شعبات علوم میاننه الهیات شعبه‌سنی دخی داخل ایتدی.

ایمدی بر مسئله دها: بو قدر علومنك کافه‌سنه هر فرد واقف اوله بیلرمی؟ خیر! حتی طب کبی بر علمنك بیله هر شعبه‌سنه هر حکیم واقف اولمز، اوله‌مدیغی ایچون طبنك علی العموم مبانی سنه بر درجه کسب وقوف ایتدکدن صوك شعبات طب‌دن برنده اختصاص پیدا ایدر: بری دیش حکیمی، بری کوز طبیبی، بری جراح اولور، بری آنجق مجانینی تداویده حاذق اولدیغی حالده او بری برمهارتله امراض داخلیه یی معالجه ایدر والخ. صنایعده «تقسیم مساعی» قاعده‌سی واردر، بو قاعده علی العموم علومی تحصیل زماننده دخی جاریدر !..

هر کس علومدن بر قسمنك بر درجه مبانی سنه آشنا اولدیغی حالده مزاجنه، طبیعتنه، استعداد وقابلیتنه کوره وقت وزماننی ـ عمرینی علومدن بر نوعنه وقف وحصر ایدر. علومنك کافه‌سنه آشنا اوله بیلن عقللر ذکالر نادرا

تدندر. بونگ ایچون افلاطون ، ابن سینا، فارابی ، قونت ، قانت ، اسپنسر اولمق آنادن اویله طوغمق لازمدر . بر ملت بر جماعت ایسه آنچق تقسیم مساعی قاعده‌سیله ترقی ایده بیلور !..

روس ملوکانلرینگ ایستدکلری کبی جمله‌مز ملا اولمیه چقز . ملوکانلر بویله اولدقلری ایچون کشیشلری آره‌لرندن طرد ایتمیشلر در. بز جمله‌مز ملا اوله بیلورسه‌ك بزده ملالرنی آخوندلرنی قوغمق لازم کیلر ! اویله ایدرسه‌ك جمله‌مز آنچق ملا اولورسه‌ق امت اسلامیه ترقی ایدوب طریق نجاته‌می چیقار؟ خیر! چونکه ریملگی پاپالق حکومتی غاریبالدی یه ، فاس حکومتی آوروپاسیاسیوننه لقمه اولدقلری کبی بزیده قومشولرمز بیوك بر سهولتله یوتارلر . یوتلمه‌مق ایچون علومنك کافه‌سنه هم علوم دینیه یه هم علوم دنیاویه‌یه هم علم الابدا نه هم علم الادیانه عین نظرله باقوب، عین درجه‌ده، رغبت کوسترملی‌یز. قایومز ملا، قایومز طبیب، مهندس، قایومز کیمیاگر اولمه‌لی یز— لکن بحق اولمه‌لی یز!

رفیقلرمزدن برذات (نر) پتربورغده واقع نزاع ملت وحکومتده ملتنك قزانه‌چغنی آڭلایوب کچن نومیرلرنگ برنده‌دیدیلرکه : «یول ویرك ملت کلیور !.» ملت وحکومت نزاعینك هیچ اولمازسه بیوك برمعنی‌سی وار، بیمعنی اولان «نزاع علم ودین» ه قارشی نه دیه‌لم؟ بزده ملالرمزه خطابا دیرزکه : یول ویرگ ! علوم دینیه علوم عقلیه یه یولداش اولدیغی حالده کلیور؟.. بز اویله ظن ایدرزکه حقیقی ایمان بونی ایجاب ایدیور، آنگ ایچون ابن سینا ابوعلی حسینڭ کلامی ایله ختم کلام ایدرز :

کفر چومنی گزاف واسان نبود
محکمتراز ایمان من ایمان نبود
در دهر چومن یکی وآن هم کافر
بس در همه دهر یك مسلمان نبود

مترجم: محمد نجیب تونتاری.

حجاز تیمر یولی.

پاریژده چقا طورغان فرانسوزچه «ایللوستراسیون» ژورنالینك ۱٤ مارت افرنچی ۱۹۰۸ سنه ۳۳۹٤ نومرلی نسخه‌سندن ترجمه ایدلمشدر .

عثمانلی مملکتینك صوڭغی کونلرنده بتون بتونه مشغول اولدیغی مسئله‌سی ترکیه‌ده صالونمقده اولان وصالنورغه قرار بیرلگان تیمر یوللر مسئله‌سیدر . شونلقدن آوروپا مطبوعاتی‌ده بو یوللرغه زور اهمیت ویروب نمسه‌لر طرفندن صالنه طورغان بغداد تیمر یولی هم آفستریانك بالقان آطاسینه صالورغه نیت ایتدیکی میتراۋیسسکی (میترویچه) تیمر یولی خصوصنده بیك کوب یازمقده‌در . هم

بو مسئله آوروپا سیاسیونی آراسنده قزو، قزو مذاکره ایدلمکده‌در.

آوروپالیلرنك بیگراك دقتنی جلب ایتکان تیمر یول سلطاننك عثمانلی مملکتینك محض اوز آقچه‌سینه غنه صالدره طورغان، مکهٔ مکرمه‌گه باراچق حجاز تیمر یولیدر. بو یولنك حجاز ایله سوریه‌نی طوتاشدرەچغی خاطرگه کتورلسه سیاسی دینی هم اقتصادی جهتلردن آنك نه قدر اهمیتلی اوله‌چقی ینگل آڭلاشیلا چقدر. آنك اوستینه بو یول ایله عربستاننك اوزغان بارغاننی صاقلاب طوروچی یول کیسوچیلر ایله طولی اولان أسسی صحرالرنی آز وقتده کیچو ممکن اوله‌چغی، یاکه هر یلنی کروانلر ایله بارغان حاجیلرنك موڭارچه چیککان مشقتلرندن قورتوله‌چقلری اویلانسه، آنك اهمیتی دخی آرته‌در.

لکن شوراسینه تعجب ایدلملی که: اولوم درجه‌سینه یاقینلاشمش ترکلر بو یولنی کوتلمگان بر غیرت ایله اشلمکده‌درلر. اوزلرینك ژاندرملرینه معاشلق یتکره آلمغان فقیر بر خلق مملکتنك پایتختی ایله اسلامنك مرکزی اولان مکهٔ مکرمه‌نی طوتاشدرو یولنده نه قدر کوچلر صرف ایتمکده‌در. آنلرنك بو غیرتلری آوروپا خلقینه‌ده بر مثال اولمالیدر. بو یولنك حاجیلر ایچون کوبمی فائده‌سی اوله‌چغی حقنده یازوب طوررغه‌ده حاجت یوقدر. آنك بزنك سیاحلریمز ایچون کوب اهمیتی اوله‌چقدر. موندن صوڭ آنلرده حاضرگی کبی تورلی جغالر چیگوا ورنینه پاریژدن مکهٔ (مکرمه)گه واغونغه اوطوروبقنه طوغریدن طوغری سیر ایتوب کیله‌چکلردر. موندایین ۋاغونلر سایه‌سنده وبا زحمتی کبی تورلی یوغوملی آوروار ایارتوب قایتودنده خوف ایتارگه اورن قالمایه‌چقدر.

۱۹۰۰ نچی یلنك مای آینده سلطاننك سوریه‌دن هر مسلمان ایچون مقدس صانالان مکهٔ مکرمه ایله مدینهٔ منوره‌گه تیمر یول صالونسون دیگان خصوصی «اراده» سی نشر ایدلدی. مذکور یول کیرکینه آقچه کیلورگه مخصوص یوللر آچلدی: پوچته نالوغی آرتدرلدی هم هر یلنی قربان تیریسندن نالوغ آلونا باشلادی. شولوق یولغه ترکیه‌نك اوزنده هم چیت مملکتلرده‌ده اعانه ارجینالا باشلاندی. شولای ایتوب بر یل ایچنده یتمش میلیون فرانق آقچه جمع ایدلدی. نالوغلردن ایسه هر یل ۷ ملیون مقدار حصول بولوب طورمقده‌در.

حاضرنده «دمشق» شهری ایله «مدینهٔ منوره» آراسنده ۱۳۰۰ کیلومیتر مسافه‌یول تمام اولمشدر. موندن آری «مکه»گه قدر ٤٥٠ کیلومیترلك هم «جده»گه ۷۵ کیلومیترلك یول صالوناچقدر.

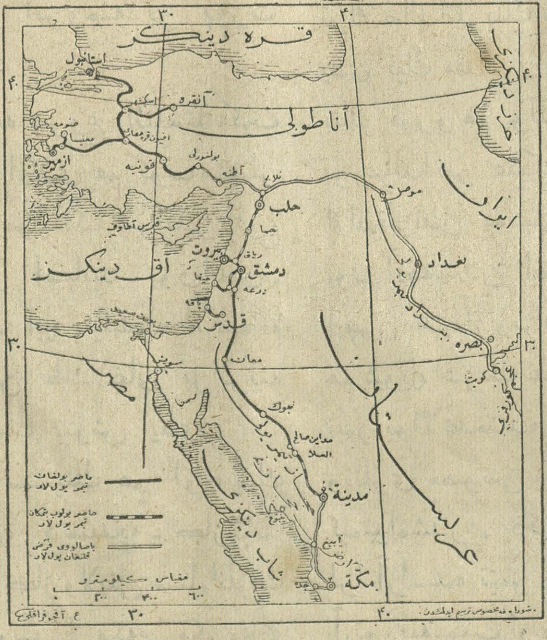

حجاز تیمریولینك خریطه‌سی.

مذکور یول «دمشق» شهرندن ۳۰۰ کیلومترلك مسافه کیتکاچده الوغ یولدن ۱۶۱ کیلومیترلك بر تارماق آیریلوب دیڭز طرفینه «حیفا» شهرینه دوام ایتدریله باشلانمش ایدی.

بو یولنی صالورغه ۱۹۰۵ نچی یلده شروع ایدلدی. حاضر ایمدی، ۱۹۰۶ نچی یلدن باشلانوب تیمر یولی ایچون حاجت اولان هر نرسه «حیفا» شهری آرقلی کیتوره‌در. بنا علیه «حیفا» شهری حجاز یوان صوغاران بر مرکز اولوب، آنده آبروپچه بر پورت میدانه کله‌چکدر.

بو یولنی صالورغه شروع اثناسنده کوب کوچلر صرف ایتولازم اولدی هم کوب مشقتلر چیکلدی. بر طرفدن ترکیه‌نڭ شولقدر الوغ بر اشکه یتارلك قدر اسبابی یوق ایدی. صوڭره ترکیه‌گه شرکتلر ایله کیلشو، آنگلیه‌گه عمومی سوریه یولن طاشلاغانی برابرینه انگلیزلرگه آقچه تولاملک تیوش ایدی.

یڭی یول، موءسیسینڭ هم اوته‌چك بریننڭ اسمی آلوناروق، «حمیدیه - حجاز تیمر یولی» دیب آتالونادر. حجاز ولایتی مسلمانلرنڭ مقدس اورنلری اولوب «مکهء مکرمه» گنیرال گوبیرناطورلغینه داخلدر.

یوقاریده ایتلدیگی کبی، بو یولده شرکتلرنڭ وآقچه قوشوچی خصوصی کشیلرنڭ اصلا کرشلری یوقدر. یولنی صالونڭ بار اشلری مخصوص بر مجلس نظارتینه تاپشرلمشدر. بو مجلسنڭ رئیسی سلطان حضرتلری اولدقی مناسبتیله الوغ مجلس آتالوب، مدیریت اعضاسی اوله‌رق باش وزیر، فرید پاشا، تعیین ایدلمشدر. اعضالری: سلطاننڭ سرکاتبی عزت پاشا، جماعت اشلرینڭ ناظری ذهنی پاشا هم آدمیرال حسنی (۱) پاشالردر.

عزت پاشاغه مذکور اشکه وقتینڭ کوبراکنی صرف قیلوب کوب اجتهاد ایتارگه امر اولنمش؛ هم اولده اوزینڭ خدمتنی یرینه کتورمکده‌در.

سوریه گوبیرناطوری تحت ریاستنده‌گی خصوصی عمارت اشلرینی اداره ایدن عمارت کامیسیه‌سی کاظم پاشاغه تاپشرلمشدر.

بو یولنڭ رواجینڭ سببلرینڭ زورسی ترك صالداتلرینڭ هر وقت یاردمده بولولریدر. یدی بیك مقداری صالدات متصل بر قازو، بنالر قورو هم یوللرنی صالشو ایله مشغوللردر. بو صالداتلر عسکری خدمتده‌گی کشیلر اولدقلرندن معاشلق حکومتدن آلالر. تیمر یول آقچه‌سندن ایسه آنلرغه اشکه قرقه‌در ایچون هدیه‌لر و یرله‌در. آفیتسرلرنڭ خدمتی هم شویله شرطلرغه مبنیدر. آنڭ اوستینه تیمر یول خدمتنده اولان صالداتلرنڭ خدمت وقتلری خصوصی فرمان بوینچه اوچدن بری کیمتولمشدر. ذکر ایدلمش تدبیرلر صالداتلر آراسنده تیمر یول خدمتینه کرگه تشبث آرتووینه سبب اولمشلر ماشینیستلق، تیلیغرافیستلق، میخانیکلك هم باشقه چه آگینتلق خدمتلر ینیده هم صالداتلر ایتمکده‌درلر.

ارض فلسطیندن مکهء مکرمه هم مدینهء منوره‌گه وارمقده اولان تیمر یول خرستیانلرنڭ مقدس یرلرینه‌ده تیوب اوزاچقدر. شویله: نازارەت هم **Афуле Кана** نڭ استانسه‌سیدر صوڭره «حیفا» شهری ایله قدس شهری هم **Бассейнъ Мерт. Моря** آراسینه‌ده بر تارماق یول صالو فرض ایدلمشدر. لکن

(۲) وفات اولمش بحریه ناظری اولسه کرك. «شورا»

حاضرگه بار کوچ حجاز یولن تیزرەك مکه هم مدینەگه یتکروگه صرف ایدلەدر. شاید ایکی — اوچ سنه ایچنده ایشنك بو قدرسی میدانه چیقسه کرك. بو تیمر یول تارماقلری ایله ۲۰۰۰ کیلومیتر مسافه اولاچقدر.

شوراسینه دقت ایتملیدرکه، عربستان، یول کیسوچیلر ایله طولی اولان بر صحرالقدر. مکرمه ومدینهٔ منورەگه عبادت ایچون بارو چیلرغنه اول یول ایله یوری آلاچقلردر.

بوانك «معان» Маанъ ایله «دمشق» آراسندەغی قسمی، بالعکس، هرکیم ایچون آچق اولەچقدر. بو یول مدینه ایله دمشق آراسنده دڭیز سطحینه نسبتا تورلی بیوکلکده اولان طاغلق بردن بارادر.

حجاز تیمر یولنك "العلا" موقعنده حجاز بدویلری.

همده «تبوك» صحراسندن صوڭ مسلمانلر ایچون مقدس اولان، محمد (علیه السلام) پیغمبر اولغاچ برنچی مرتبه تشریف ایتمش یرلرباشلانادر. بنابرین «معان» Маанъ استانسەسندن اعتبارا بو یول عسکری حسابلا نوب جماعت ایچون یابق اولاچقدر. فقط مکه

مذکور طاغلقنك دڭیز سطحندن بیوکلکی دمشق قربنده ۷۰۰، «یافه» Дерса ده ۵۳۰، Cassir ده ۹۵۰ «معان» ده ۱۱۰۰ هم «مدینه» ده ۷۰۰ میتر مقدارنده در. «حیفا» تارماقی «ایاردان» صووی بوینه یاقینلاشەرق ۵۱۸ میتر بیوکلکدن دڭیز سطحندن ۲۱۴ میتر

آشاغی اولانه قدر توشه باراد ر . شولای ایتوب یولنڭ بتون اوزونلقنده اڭ بیوك نقطه ایله اڭ آشاغی نقطه آراسنده‌غی تفاوت ۱۴۰۰ میترگه ، یعنی یوز صاژینغه مقابلدر .

یولنڭ اوزونلقنده صوسز یاغه‌لر آرقلی صالنمش کوپرلر پك کوب هم بر نیچه زور تاش کوپرلرده باردر .

استانسه‌لر سوریه اصولنچه توزولمکده ایدیلر . لکن صحراغه یاقینلاشه‌رق یول کیسوچیلردن احتراز ایچون بو اصولنی باشقه‌لاتو لازم کورلدی . بو استانسه‌لر کچوك بر کریپست کبی اولوب طشرو چیقان قپولری (ایشوکلری) تیمردن یاصالمشدر .

عربستاننڭ قوملقلری یول صالوغه باشده اویلانغانچه زور مانع اولمادی . آندایون یرلرده یولنی بر آز چیته‌نرك اوزدررغه ممکن بولمغان صورتده دونلرنڭ حرکتن طوقتاتوغه چاره تابدیلر . اما صونڭ یراق اولوی کوب چیتنلکلره سبب اولدی . ژادا پراوود یاصالغانغه قدر ایکی ییل مقداری بر وقت صونی ۵۰۰ چاقرم مسافه‌لك یردن تاشودیلر . آخرالامر ژادا پراوودنی یاصاونی اوستینه یوکلمش ذات شول تیکروده بر نیچه یرده صو چغاروب بو چیتنلك دفع ایدلدی .

هوانڭ حرارتی طاغلقده پك یش اوزگره در : ایاردان صووینڭ شرق طرفنده غربدن ایسکان ییللر سایه‌سنده بکرمی درجه‌گه قدر توشه‌در ، اما حجازده قزو ییللر تأثیری ایله ۵۰ - ٦۰ قه‌چه کوتاریله‌در .

حاضرگه قدر شمال طرفندن کیلمکده اولان حاجیلرنڭ عددی ٦ ــ ۷ بیڭ مقدارنده‌در . بونڭ سببیده کروان سفری پك مشقتلی اولوب کوب مسلمانلرنڭ کیله آلماولریدر . صوڭره بو طرفدن « دمشق » شهرینه کروب اوزارغه قصد ایتکان ایرانلیلر غنه کیلمکده‌درلر .

غرب طرفندن ، یعنی « جده » آرقلی کیلوچی حاجیلرنڭ حسابی ۲۵۰ بیڭ گه قدر آشادر . بو یول سفر ایچون شمال یولینه نسبتا آسانره‌ق اولوب هندستان حاجیلری هم تونس، الجزایر ، فاس وعثمانلی مسلمانلری شوندن یزرمکده‌درلر .

ترکیه ده اون ایکی ملیون مسلمان بار، بتون دنیاده ایسه مسلمانلرنڭ عددی ایکی‌یوز ایللی ملیون چاماسنده‌در (۱) . بو مسلمانلر کوبسنچه جنوبی آسیانڭ زوند آطالرینده، آفریقاده هم آوروپانڭ جنوب طرفلرنده یاشامقده درلر .

حاضرنده یاقین بر مملکتدن واروچی حاجی ۱۲۰۰ فرانق چاماسی یول مصرفی طوتادر هم دورت آی قدر وقتنی سفرده اوتکاره در. شول حسابقه آنڭ اویده طورغان صورتده ایته چك فائده‌سن قوشلسه عدد ایکی الوش اوله‌چقنده شك یوق .

تیمر یول تمام اولگروب یتکاچ ۲۰۰ ــ ۲۵۰ فرانق آقچه‌سی اولان مسلمانغه بر آی ایچنده حج قیلوب‌قایتو ممکن‌اوله‌چقدر. بو وقتده بایلقی اورتاچه غنه اولان مسلمانلرده حج قیله باشلایه‌رق حاجیلرنڭ صانی پك کوب آرتاچقدر. بناء علیه سلطان عبدالحمید بو یولنی صالورغه شروع ایتووی ایله الوغ بر همت کوسترمشدر.

شونڭ ایله برابر بو یولنڭ باشقه فائده لریده اولاچقدر. شویله : استامبول ایله

---

(۱) صوڭ حسابلره کوره یر یوزنده اولان مسلمانلر بو عددن کوب آرتقدر. « شورا . »

عربستان آراسنده خبرلەشو آسانلاشه چقدر. بعض بر سیاسی سببلر سایەسنده «سویش» قنالی آرقلی عربستانه پاراخودلر اوتکارو ممکن اولمغان صورتدەده عربستان ایله استامبول آراسی کیسلمیه چکدر. بو ایسه ترکیه نك عربستاننی طنچلاندرو وهم اوزینك حربی نفوذینی آرتدرو یولنده الوغ بر آدیمیدر.

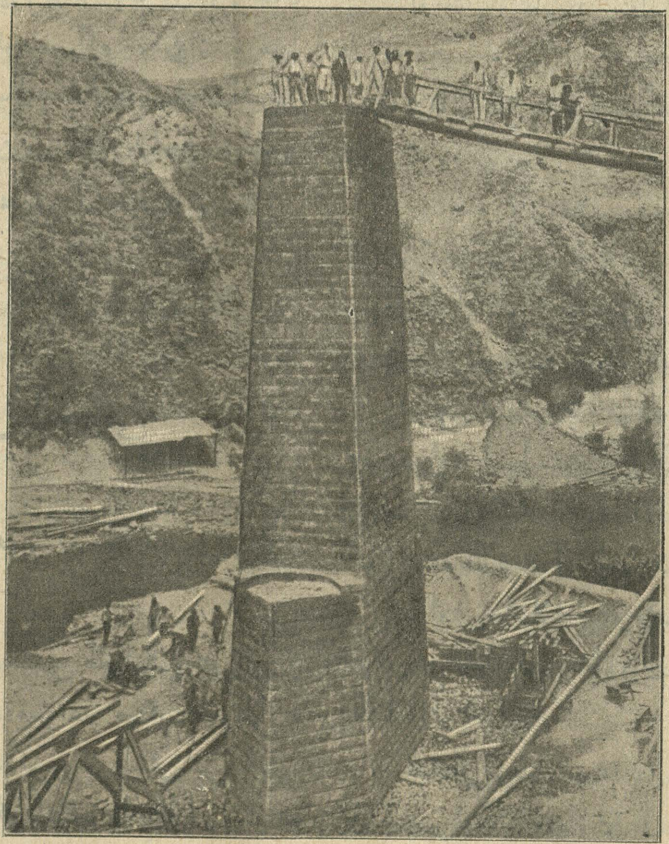

حجاز تیمر یولنده «یرموك» دن ٩٦ کیلومتر یرده بر کوپر صالو رسمی

بوندن یکرمی بیش ییل مقدم ترکیەده سلطان نك امری بوینچه هندسه مکتبی آچلمش ایدی. بو تیمر یول اشینك ترقیسی ده شول مکتبدن چیقمش مهندسلر سایەسندەدر.

یولنك پلانیده باشلیچه شول مکتبده تحصیل ایتمش مهندس مختار بك طرفندن توزولمشدر. لکن بوندای بر یول صالو پك الوغ بر اش اولدقندن اجنبی مهندسلرگه ده مراجعت ایتو حاجت کورلمشدر. شویله، اش باشندوق، ساقسونلی مینیستر جنابلرینه تابشرلدی.

١٩٠٥ نچی سنه میلادیه نك ایون آینده ٥٩٠ کیلومیتر مسافه یول اشلنوب بتدی، – یعنی هر سنه ١١٨ کیلومیتر — لکن هر سنه شولقدر گنه یول صالنوب بارغان صورتده اش پك اوزاقغه طارتیلاچق، ایکی بیك کیلومیترلك یولنی تمام ایتو ایچون اون یدی سنه وقت صرف ایتو لازم اولەچق ایدی.

شونلقدن الوغ کامیسیه اشنی آشقدرمق قصدی ایله فرانسەلی پول هودین غه مراجعت ایتەرك آنك دیرکتور اولوب اشنی یاڭی اصولغه صالوینی اوتندی.

شول وقتدن اعتبارا، یراق کیتکان صانچه هوانك اوزگروی هم اسبابلرنك یتشوب طورماوی کبی مانعلر اولا طوروبده، یول پك تیز اشلنه باشلادی. شویله، سلطان نك طرغان کونینه (١٩٠٧ نچی سنهء میلادیه برنچی سینتابر) ٥٧٢ کیلومیتر مسافه یول تمام اولدی. (هر سنه ٢٨٦ کیلومیتر حاضرلەنمش اولەدر). حاضر یولنی بوجای مدینهٔ منورەیه یتکزوب قالدرر ایچون هر کون بر کیلومیتر

باش آورووینڭ علامتی دوقتورلرنڭ قولدن ازلاولری ، اسسی‌لك وضعیف‌لکنی قانںڭ حرکتندن دیب بلولری کولنچ بر نرسه‌در . أیتورسنده آنلر نری کشینڭ اچینه کروب کورگانلر ! حالبوکه دوقتورلر بزنڭ آقچه‌لر مزنی اوز کیسه‌لرینه چیگوب طورغان کونلری. مونه فن وعلم بولغاچ اول بردنبرگه داخودنی آرتدررغه ، راسخودنی کیمتورگه اوگره‌تسون ایدی ، شوندی فننی اولده یاراتور ایدی .

اوچنچی تیب ، لوقا اسمنده بر سفیه اولوب ، بوده آبرازاوانی‌نی انکار ایته . لکن بوکینه باشقه جهتدن . بونڭ فکرینه بناء: انسان اوزینه موافق ایبداشلر ایله یوریشور ایچون یاراتلغان . شونڭ ایچونده انسان اوز ینڭ عمرینی کیف صفاده ، دوستلر ایله عیش عشرتده اوتکاررگه کرك ، بر بولمه‌گه‌یابلوب ده قلم ، قاره ، قوم وکاغدلردن آیرلمایںچه اوطوروده نی معنا بولمق کرك ، دی .

قانته‌میر ٤ نچی بر تیب تصویر ایدوب یکی مو‌داغه ایارو جهالتدن کوله‌در . اول وقتده روسیه‌ده چیتلرگه مقلدلك ایدوب یکی مو‌داغه مبتلا بولو عادتی بیك طارالمشدر . بو ۴ نچی تیب‌ده بیك کوباز وشما کیونه طورغان بر کشی صاچن قودره‌لترگه آقچه آز قالادیب یازوغه وکتاب باصدررغه کوب کیتکان کاغدنی قزغانه‌در .

قانته میرنڭ شعرلرنده شیوه کوزللگی یوقدر . لکن اوز وقتنده‌غی خلقنڭ افعال وحرکاتندن نق کولوب یازغانغه کوره ، شعرلری اهمیت‌که آلنمشدر .

«قانته میر» نڭ اوز تصویرینه بناء: دنیانڭ سعادتی: اوزکنڭ ایووڭ ، کتبخانه‌ڭ بولوب ، شاو شودن یراغراق طوروده ، قلاسیچسکی کتابلر مطالعه ایتوده ، اوزکنڭ دوست ایشلرکنی ایووکه قبول ایدوب آنلر ایله طنچ وراحت کنه مصاحبت ایتوده در . آنڭ قاشنده الڭ بیوك سعادت شوندن عبارتدر . اوزینڭ ۸نچی هجویه سنده ، بوندان بر سعادتکه ایریشور ایچون معتدل وقناعتلی بولورغه ، اسراف وسفا هتدن صاقلانورغه تیوش ایدیگنی بلدره‌در .

قانته‌میرنڭ بو فکرینه اعتراض ایدوچیلر ، قناعت واعتدال انسانںڭ ترقی وتعالی فکرینه مانعدر ، بوندی آدملردن فداکارلر ، زور مشکلات‌غه کوکره‌ك کیروچیلر ، انقلاب وزور اشلرگه سبب بولوچی قهرمانلر یتشمی ، فنالق وفلاکتلر ایله مصادمه ایتارگه بوندای کشیلرنڭ قوللرندن کیلمی ، دیلر .

(بوندن صوڭ ، روس ادبیاتنده پك مهم اولان « لومونوسف دوری » حقنده یازیله‌چقدر .)

ف . ك .

کوز نعمتی

باشی ۸نچی نومیرده

۱
ضعیف وعاجزلرگه شفقت

یازلنه‌چق مقاله‌لر ماده‌لرگه تفریق ایدلنوب ، هر بر سوزنی اوزینڭ مناسب اولان بابنده قویلنور ایسه اوقوچیلر ایچون قولای اولور ،

اشله رگه قرار بیرمشلر. البته، بو صورتده مصرف کوبروك چیقاچقدر. بزنك وطنداشمز برنیچه ضابطلرنی تیمر یول خدمتی ایله طانشدررغه بولمش. بوظابطلر یولنك حربی جهتندن آرتق اهمیتی اولان قسملری ایله شغللنه‌چکلردر.

دنیاده بویول کبی شمالدن جنوبکه وارمقده اولان اوزون یوللر پك آزدر. مثال ایتوب ایکی یولنی کوستررگه ممکن: برسی جماهر متفقه‌دن میکسیقایه، ایکنچیسیده انگلیزلر قولنده اولان مصردن سودانه باراچق یوللر.

مترجملری: ب. و ش.

روس ادبیاتی

کناز آنتیوخ قانته‌میر (۱۷۰۸ — ۱۷٤٤)

روس ادبیاتنده اسمی طانیلمش محررلردن برینك کناز «آنتیوخ قانته‌میر» در. بوذات «مولداو» مملکتندن روسیه‌گه کوچوب کلمش بر ڤویڤود نك اوغلی اولوب، ایکی یاشندن اعتبارا روسیه‌ده یاشابه‌رق تمام روسلاشمش وروس محررلری آره‌سنده معلوم بر موقع طوتمشدر.

اوقووی اك باشده آتاسینك یورطنده اولوب، صکره موسقوه وپتربورغ آقادیمیالرنده تحصیل معارف ایتمشدر. قانته‌میر بیوك پترنك وفاتندن صوك یازارغه باشلامش ایسه‌ده یازغان نرسه‌لرنده پترنك اصلاحاتنه‌بنك طرفدارلق ایتمش واصلاحاتقه مؤدی بولغان افکارینی حقلی چغاررغه طریشمشدر. آننا ایوآنووانانك حکومتی وقتنده «قانته‌میر» روسیه طرفندن سفیر ایدیلوب اولا لوندونغه، آندن صوك پاریژغه یبارلگان. اول شونده اجنبی محررلر، مثلا: پاریژده مشهور مونتسکیو ایله کسب مناسبت ایتکان. وآخرنده اوزیده ۱۷٤٤ سنه‌سنده ۳٦ یاشنده پاریژده وفات اولمشدر.

بونك یازغان نرسه‌لری آره‌سنده‌اك مهمی ۹دانه هجویه‌لریدر. بو هجویه‌لرنده قانته‌میر شول زمان خلقی‌نك کیلشمگان یرلرندن بیك قاطی کولگان.

بو هجویه‌لرینك برینده علوم وفنونگه قارشو کیلوب ریاکارلق، صارانلق، اخلاقسزلق ومقلدلك ایتوچیلردن کوله. بونلرنك دورتسینه دورت تورلی تیپ تصویر ایته.

برنچی تیپده، قولینه تسبیح طوتقان، «فریتون» اسملی بر ریاکار، زماننك بوزولوندن زارلانا، اولده نادانلق وقتنده یاشلر الوغلرغه اطاعت ایته‌لر ایدی، ایندی انجیلنی هر کیم اوقی باشلاغاچ بو بتدی، حاضرگی یاشلر قواسده اچمیلر، طوزلی ایت آشاونیده طاشلادیلر، دی.

ایکنچی تیپده بر جاهل وصاران پامیشچك نی تصویر ایته. سیلڤان آدلی بو پامیشچك علم ومعرفتنك فائده‌سزلغینه ایکنچی یاقدن قاری. آنك فکرینه بناء: نادانلق وقتنده خلق دخیده بایوراق ایدی، قوهٔ معنویه‌لرنی تیکشروب عمر اوتکاروچیلر، هواده‌غی بولدزلرغه قاراب تون کیچروچیلر، آنك قاشنده دیوانه‌دن صانالادر، أیتورسنده قویاشنك نه وقت چقغانن وبایوغانن چیرکاو باشینه قاراب بلوب بولمی! علم طب آنك قاشنده بتونلای بر آلداوچدن عبارتدر.

هر بر بابنی اوقور ایچون اوزینه لایق صورتده کوڭلگه بر شوق توشار . بو ایسه عمرلرینی مطالعه ایله کچرن آدملرگه معلومدر . اوشبو سببدن بزده اوشبو کوچك مقالەلرنی قسقه قسقه مادەلرگه آیروب یازارغه لزوم کوردك .

انسانلر اگرده نه یردن کیلدیکلرینی ، بو کونده نه اورنده طورقتاب طوردقلرینی ونه یرگه وار اچقلرینی گوزل صورتده بیلمش اولەلر ایدی ، بر بری ایچون جان فدا ایدەچك صورتده الفت ومحبت ایله عمر سوررلر ویاشارلر ایدی ، لکن تأسفدرکه بو شیلر هنوز حل اولنمامشدر . تیمر یول ماشینەلری کبی قوت ایله، ترقی طرفینه سفر ایتمکده اولان «علم» ، ایلك زمان خلقلرینه مجهول اولان کوب شیلرنی کشف ایلەچکی وبونك سببندن ده خلافلی ودعواغه سبب اولان بر چوق مادەلر آرادن کوتارلوب آدم اوغللری بر بریناك قوللرینی طوتشوب کیلشەچکلری ظن ایدلنور ایسەده ، بزم دیدیکمز ، علمگه دگل بلکه فلسفەگه عائد شیلردر .

فلسفەده حقیقت ظهور ایتمەسی غایت مستبعد دییورلر . اوشبو سببدندرکه انسانلر «کلمح بالبصر» دیەچك قدر قسقه وبرکاتسز عمرلرینی جنك وجدال ، حسد ودشمنلق ، کبر وخودبینلك ایله ضایع ایلرلر . مع ما فیه ضعیف آدملرگه ، خسته وحسرت مبتلالرینه شفقت ایتمك ایزگو بر ایش ایدیکی چوق شکرلر اولسون کوڭللردن بتون بتونه چیقمامشدر . بو جهتدن انسانلر واردرکه بلا اهللرینه خیلی یاردمده اولنورلر حتیکه بویله یاردم ایتمگی بورچ اعتقاد ایدنلرده واردر .

عاجزلره شفقت والدن کلدیکی قدر اعانت ایتمك حقنده رسالتپناه افندمز حضرتلرینك عمومی وخصوصی صورتده ایلمش ترغیب وتحریضلری میداندەدر . آندن صوڭ اولان عالملر واسلام فیلسوفلرندن هم بو طوغروده اثرلی نصیحتلر مرویدر .

هر تورلی بلا وقضالر قبیلندن صاغراو وصوقرلقنك اوز باشلرینه کلمیەچکندن امین اولان آدم تصور ایدلنورمی عجبا ! .. بوکون بیش چاقرومدن ایشتمکده اولان بر آدمنك ایرنەگوسین قولاق یانندە باغرلمش داوشنی ایشتمادیکی وبر ساعت اول اینه صاپلامقده اولان بر کیمسەنك بر ساعت صوڭره قویاش نورینی فرق ایده آلماز درجەده قارانغولقده قالدیغی چوق کرەلر کورلمشدر .

خستەلك واعضالرده اولان آفاتلر یاش وقارت، عامی وخاص ، رعیت وحکمدار ، بای ویارلیلق کبی شیلره قاراب یورماز . اوشبو سببدن عاجز آدملرگه قدر الحال یاردم ایتمك اسکی عصرلردنبرو اولوب حتی بویله مبتلا آدملرنی تربیه ایلمك چارەلرینه قدر تدبیر یورتورلر ایدی .

۲

تربیه خانەلر

خستەلر ایچون شفا خانەلر؛ صوقر ویتیم بالالر ، طول خاتونلرنی تربیه ایدر ایچون تربیه خانەلر احداث ایدوچیلر بزگه ایرشکان خبرلرگه کوره اڭ ایلك اسلاملر اولمشدر . لکن خسته خانه وتربیه خانەدن

بو کونگی توبه‌لری کوك که یتکان بنالرنی تصور ایلمك جائز اولماز. اسلام دولتی بدویلکدن باشلاندیغی ایچون غایت ساده بر روش ایله میدانه چیقمشدر. فقط بودولتنی تأسیس ایدوچیلر حتی بو کونگی توبه‌لری کوکده اولان بنالرنی وجوده کتروچیلرگه کوره دخی غیرتلی، دخی شفقتلی اولدقلرینی دعوی ایدلسه مبالغه اولماز.

امیر المؤمنین حضرت عمر بر کیچ اورامده یوردیکنده بر خاتوننك بالالری آچلقدن آغلادقلرینی بیلدیکی ایله اوینه قایتوب لازم شیلرنی آلوب کلمکله خاتون اویننده آش پشردیکی وشونی‌ده اوز کوزیله بالالرغه آشاتدیغی و «اللهه شکر کوکلم راحتلندی!» دیدیکی مرویدر (۱). ایمدی بر قومنك الك شهرتلی خلیفه‌لری عموم وفقرا حاجتی حقنده بویله روشده دقتلی اولور ایسه طبیعی باشقه‌لری بوکا مناسب حرکتلرده اولنورلر. (الناس علی دین ملوکهم) دیورلر. بناء علیه هر نه قدر شهرلر کبی تربیه خانه وخسته خانه‌لر بنا ایتمامش ایسه‌لرده عاجز ودرمانسز طائفه‌لر حقنده خبرسز طورمامش اولسه‌لر کرك.

امویلردن ولید بن عبدالملك خسته‌لرنك صوراشوب یورولرینی طوقتاتوب رزقلق ویروب تربیه ایدرگه وصوقرلرنی یتا کلب یورر ایچون خادملر تعیین ایدرگه فرمان چیقارمشیدی (۱).

بو ایسه هجرینك برنچی قرننده اوله‌در.

ابو العباس محمد بن یزید المبرد النحوی‌دن اوشبو روشده بر لطیفه نقل ایدلنور: عباسیلردن ایکنچی خلیفه اولان ابو جعفر المنصور بر آدمنی صوقرلر، یتیم وطول خاتونلرنی تربیه ایدر ایچون مدیر ایدوب قویه‌شیدی. کونلرنك برنده مدیر حضورینه بر آدم اوزینك اوغلینی یتاکلاب آلوب کیلوب اوشبو روشچه سویلشورلر:

کیلوچی: بنی طوللر جمله‌سینه یازوکزنی اوتنه‌م.

مدیر: ممکن دکل، زیرا تربیه ایدلنه‌چك طوللرنك خاتونلردن اولمه‌سی شرطدر.

کیلوچی: اوبله ایسه صوقرلر جمله‌سینه یازگز!

مدیر: بونسی ممکن، سنی صوقرلردن یازارم، چونکه قرآن شریفده کوکلی کور مکان کیمسه‌لرنی صوقر دیه تعبیر وار، شول جهتدن هر نه قدر باش کوزك سلامت ایسه‌ده، سکا صوقر دیمك بتون بتونه خطا اولماز.

کیلوچی: اوشبو اوغلمنی یتیملردن یاز!

مدیر: بوده ممکن، زیرا سنك کبی آتاسی اولان بالالر عادتا یتیملردر. شویله ایدوب آتانی صوقرلر جمله‌سینه وبالانی‌ده یتیملر جمله سینه یازدی (۲). بوندن ایسه عباسیلر عصرنك صوقرلر، یتیم وطول خاتونلر، حکومت حمایه سنك تربیه ایدلدیکلری آکلاشلور.

آوروپا حکومتلری طرفندن عاجزلرنی تربیه ایدر ایچون مخصوص خانه‌لر تأسیس ایدلمك اصولی یکی برشی اولوب، آنچق اونبرنچی قرن هجریده کنه باشلاندیغی مرویدر.

(صوکی وار)

(۱) تاریخ «الکامل» ج ۴ بیت ۲۲.

(۱) العقد الفرید ج ۲ بیت ۳۲۸ - تاریخ الکامل ج ل بیت ٤.

(۲) وفیات الاعیان ج ۲ بیت ٤۹۵.

اشعار

گوزل خانمه ایتهم :

کوزکنی ده ، قاشکنی ده قارا دیمنده ماقتیمن
یوزکنی آی کبی نورلی ، تشکنی قاردای آق دیمن
یاکاغکنی ، ایرونکنی قزل آلما ، قزل گل دیم
« جانم سکا فدا اولسون بکاده قاراده بر کول ! » دیم
آغزک ده ، بورونک ده کیلوشلی بیت نیچوک صلو !
یوزک باغچه آلار چاچک دیوب ممکن مدح قیلو !
بیلک نچکه ، بویک زیفا ساچک توشکان آیاغیکه
نازوک بارماقلرک اوخشی قزل گلنک ساباغینه
جمالکده مثالک یوق « زلیخا » دن ماتور توسک
اویک جنت اوزک ده « حور » مسك ، عنبر کبی ایسوک !
بیله سنمی ؟ سنی ماقتیم کنیزاکلر بازارنده !
بوبازارلر قورولغان بیت معارفک مزارنده !
بو حیوانلر بازارنده سنی پک ماقتادم ده مین
معارف میداننده بو مدحلردن کولر « امین »
بارقالسهم « امین » لرگه سنی هیچ برده ماقتامام
طشکدهغی صفت ایله ایچکنی برده آقلامام
سنی تاشلیم ده « لیلی » نی صلودیم ده مدح ایدهم
حقیقت صلولق آنده تابولغانغه آکاکیدهم (*)

معلم صابر بن عبدالمن « طوقماق » .

ازدواج امرینی فکر ایلر ایکان
ایتمشز بز بزی اغفال مگر
سن صانوردک بنی صاحب ثروت
بن صانوردم سنی عفت پرور

« معلم ناجی »

بیلمم نصل بیوك گناه ایتدك که ارتکاب
اولدق سزا بوعالمه کلمك جزاسنه !

« بیلمم »

کندی فضلندن اولور ممنون دل عالی تبار
ایلماز دیگرلرك فضلیله اصلا افتخار

« بیلمم »

(*) بد رویلقده ضرب مثل اولمش « لیلی » ایله تاتار یرلرنده جمالده تشبیه ایچون ذکر قیلنه طورغان مصرلی « زلیخا » مراد در .

(امید رحمت)

امید رحمت ایتمك اختلاف رأی امتدن
آڭا بگزرکه خیر امیدیدرشر و شقاوتدن
خدا نهی ایتدیکندن رحمت امید ایلمك بوشدر
بلی حقدر چیقارسه اختلاف اهل حرفتدن
فنون و اتفاقی امر ایدر مولی بزه زیرا
چیقار رحمت علوم، اتحاد فکر ملتدن
زمانڭ اقتضاسیله قوانین اختلافندن
چیقار حکمت بوسوز منکر دگلدر شرع، حکمتدن
نه ممکندر اگر افکار ملت اختلاف ایتسه
جهان طوردقچه کورمك خیر وآثار سعادتدن
بیك اوچیوز بوقدر بیلدرکه امت اختلاف اوزره
ولکن کورمدی بر فائده غیر عداوتدن
مذاهب اختلافی عین اسباب تفرقدر
اگرچه سوزده چیقمش هر بری عین شریعتدن
هله برنقطه‌دن چیقمش خطوط اتحاد اولماز
اوزاندقچه دخی کسب ایلیور بعد، مسافتدن
ضرورت وارمیدر طهرایله تأویل ایتمك قرنی
اولورسه بربن محو ایتملی کتب دیانتدن
ضمانڭ قطع جمع اولمه‌سی صادق واقعده
نقیضی شبهه‌سز ساقط اولور باب حقیقتدن
طهارت نقض اولورسه مس زوجه یاکه آلتله!
جزاسین اعظمیلر بکله‌سون روز قیامتدن
سنڭ سوز اولماسون، بن دیدیکم اولسون دیمکدر بو
بونڭ امثالی سوزلر عاریدر شرعی ضرورتدن
بودر اسلاملری درلو بلایه ایلین دوچار
بودر بوملتی اسقاط ایدن قدریله قوتدن
صاتلدی پك اوچوز بوملت مرحوم اغیاره
تفرقله دوشوردك کندمزنی قدر وقیمتدن
سوزین تکذیب ایدر معروف ایله آمرلرڭ فعلی
رزالت ایچره قالدق گرچه کلدك خیر امتدن
قاپلما هر کلامڭ حسننه تحقیق وتدقیق ایت
اولور بعض یالانلر ظاهری پارلاق حقیقتدن

(صادق)

ملی مطبوعاتمز

٢

مخصوص بر مقاله

دنیاده موجود اولمش وموجود اولاچق شیلر تا ازلدنبرو متسلسل اولوب کلمش سببلر نڭ نتیجه‌لریدر، دیورلر. اوشبو قبیلدن بزم ملی مطبوعاتمزده بر قاچ ییللردنبرو صوزلوب کلمش سببلر نڭ ثمره‌سی ایدی.

اگرده آچیق صورتده باصلوب تارالمش وهر کیم طرفندن اوقولمش وآڭلاشلمش ملی تاریخمز طوغروسنده بر کتاب اوله ایدی، اوشبو «ملی مطبوعاتمز» بحثینڭ کوب یرلرینی بز شوڭا حواله ایتمکله ویاکه اوقوچیلر نڭ هر برینڭ معرفتلرینه اعتماد ایلمکله قناعت ایلر ایدك. فقط آرامزده، دیدیکمز کبی کتابلر هنوز یوقدر. برقاچ آدمنڭ بیلمه‌سیله عموم ایچون کافی دگلدر. اوشبو سببدن بزلر بو یرده اصل مقصوددن بر طرفغه چیقوب اوشبو «مخصوص مقاله» نی یازارغه مجبور اولدق.

قزان شهری روسلر طرفندن ضبط ایدلدیکی صوڭ، اطرافنده اولان اختلاللر ٥ - ٦ یللرغه قدر وایکنچی عبارتله تیپتارلر نڭ وولغه نڭ مشرق طرفینه کوچوب بتولرینه وباشقرد یرلرنده اورنلاشولرینه قدر دوام ایتدی. تیپتارلر تمام هجرت ایتدیك‌لری صوڭ قزان ولایتی محاربه‌لردن، اختلاللردن صاف اولارق قالوب، روسیه‌لولر بونی ایسه تمام ایرکنلك اوزرنده اداره ایدرگه کرشدیلر.

مسلمانلر کندیلری حاکم اولدقلری وقت، هر بر دین اوزرینه حریت ویروب، وجدان واعتقاد ایشلرینه اصلا مداخله ایتمازلر ایدی. دشت قبچاق حکومتینڭ الڭ شهرتلی وکوچلی وقتلرنده‌ده خان سرایلرنده طولوب طورمقده اولان روس قزلرندن وروس یکیتلرندن بر فرد اولسون آرزولرندن باشقه دینلرندن دوندرلمامشدر. حتی اسلام قبول ایتمك طوغروسنده اشارت یوللو اولسون تلقین ایدلمامشدر.

ایشته مسلمانلر ملت حاکمه اولدقلری وقت شویله حرکت ایدرلر ایدی. اما محکوم اولدقلری صوڭ تمام بونڭ عکسنچه بر معامله کورمشلردر.

قزاندن اسیر آلنمش خانلر وشهزاده‌لر مسقواغه بیارلدیکلری صوڭ چوقندرلدیلر. حکومتده خرستیان روحانیلر اداره‌سینه تابع اولدیغندن، مسجدلر یمرلور، اسلاملر جبری صورتده دینلرندن دوندرلور، چوقنمشلرنڭ هر بر مشقتلری چوقنمامشلر اوزینه یوکلانور ایدی.

بو کونکی زیمستوا خدمتلرینی اشلرگه، بوندن ایکی واوچیوز ییللر مقدم بروقتده شول عصرلرنڭ نظاملرینه کوره اهالی مجبور اولور ایدی. قاتورغ خدمتلرندن کوبلرینی قریه خلقلری، وخصوصا دینلرندن دونارگه رضالق کوسترمگان مسلمانلر باشقاررلر ایدی.

صوغش کیمه‌لری ایچون اورمان کیسوچیلر وآنلرنی تارتدروب صوغه توشروچیلر وآنده‌ده. آرقالرغه ییگوب یار بویندن سوراب باروچیلر «لاشمانلی» اسمنده

پیتربورغ شهری بنا ایدلدیکی وقت اڭ آغیر خدمتلرنی مسلمانلر ایتمشلردر. خدمت آغیرلغندن وسازلق اورن اولدیغی سببلی هر تورلی بیزکاك خسته‌لكلری كوب اولدیغندن بو بیچاره‌لر یوزلر وبیڭلر ایله دنیادن اوتوب طورمشلردر (١). فقط مسلمانلرنڭ بویله خدمتلرده اولندقلری اونوداوب، اسملری‌ده نه كاغدده ونه كوڭللرده اولسون قالمامشدر (١) «اوی یاصامش بالته طشده قالور» دیورلر. طوغری بر سوزدر.

ایشته بویله آغیر خدمتلردن خلاص اولوب طورمق قصدیله بعض مسلمانلر ظاهرده خرستیانلق قبول ایدرگه مجبور اولورلر ایدی. زیرا خرستیانلق قبول ایدن چیت خلقلر لاشمانلق، صالداتلق، كمی خدمتلردن وزیمستوالوغلرندن آزاد ایدلنور اولمشلردر.

سید جعفر، آلدار، كیلمك آبز، ملا بهادرشاه واقعه لرینڭ كوبسی اوشبو جبر وتضییقلر شوملغندن میدانه كلمشدر. بونلرنڭ غوغالرینه سبب، روحانیلر وجزویتلرنڭ مسلط اولمقلری ایدی.

هر نه ایسه مسلمانلر اوستونده اولان بو مشقتلر ایمپراطوریتسه یكاترینه (ابی پادشاه) زمانینه قدر دوام ایتمشدر.

اوزون مدتلر تركیا ایله صوغشمش ابی پادشاهنڭ عسكری تمام ضعیفلندی، بایلغی

(١) پیتربورغ شهرینی بنا ایتمش مسلمانلردن بر فرقه خلق، مذكور شهرده اوزلرینه اورن آلوب بر اوورام بولوب اوطورمشلر ایسه‌ده، صوڭره‌دن اولوب وتارالوب بتمشلردر. شمدی «پیتربورغسكی استرانا» ده اولان «تاتارسكی اولیتسه» بونلر اسمینه اولان یادكاردر. اوزلری تارالوب بتمشلر ایسه‌ده اسملری همان قالمشدر.

بتدی وبونڭ اوستینه‌ده داخلی اختلاللر ظاهر اولدی. بر وقت حكومت شویله حاللرگه توشمشدر، (مسلمانلرنڭ اوزلرینڭ خاطرلرینه كلمشمی یوقمی؟) بتون اورال وولغه بویلرینڭ روسیه‌دن آیرلمق احتمالینی كوز اوڭینه آلورغه وبو طوغرولرده چاره‌لر ایزلرگه باشلامشدر.

ایشته ایمپیراطوریتسه مسلمانلرنڭ خاطرلرینی تابوب، روسیه‌گه بنده ایتمك قصدیله «هر تورلی دین اهللری ایچون اوز دینلرینی طوتازغه اختیاردر!» معناسیله حریت دینیه اعلان ایتمشدر. بونی ایسه اهالی‌گه بالفعل كوسترمك ایچون اورنبورغ، طرویسكی، اومسكی، ویرخنورال شهرلرینه خزینه مصرفیله جامعلر بناٌ ایتدرمش؛ دینی بر محكمه توسینه بویاب اورنبورغ صوبرانیه سنی‌ده آچمش وپیتربورغ شهرنده قرآن شریف باصدرر ایچون فرمان یازمشدر. بو حاللرنی كورمش مسلمانلر روسیه‌نڭ یڭی بر دورگه كردیكینه وبوندن صوڭ دین وملتیلرینی محافظه ایده‌بیله چكلرینه قناعت ایدوب، كسب وكارلرینه كرشمشلردر.

ملی مطبوعاتمزنی میدانه كتورمش شی راحتلر دگل بلكه محنتلر، تاغ وتاشلر تحمل ایتمازلك درجه‌ده زحمتلر اولدیغی، بو یرده یازدیغمز سطرلردن معلوم اولسه كرك.

٤

پیتربورغده باصلمش ایلك اثرلر.

ایمپراطور بیوك پیتر طرفندن عربی حرف ایله تركی تیلنده بعض فرمانلر باصلدیغی مروی اولدیغی كبی، ایمپراطوریتسه یكاترینه

طرفندن قریم شیوه‌سی ترکیچه باصلمش بر زاقون مجمعی منظورمز اولدی. فقط بونلر رسمی شیلر اولدیغی ایچون بزم ملی مطبوعاتمز یرینی طوتمازلر.

یکاترینه فرمانی چیقدیغی صوڭ پیتربورغ شهرنده الڭ ایلك مرتبه باصلمش شی قرأن شریف اولمشدر. زور قولده و ٤٧٧ بیتده طبع ایدلمش اولان بو قرأن شریفنڭ آخرینه، طبع تاریخی قویلمامش ایسه‌ده ١٧٨٧ نچی یلده باصلدیغنی ظن ایدرلر (هجری ایله ١٢٠١ — ١٢٠٢ نچی ییللر اوله‌در). مذکور نسخه‌نی ملا عثمان بن اسماعیل اسمنده بر ذات (١) تصحیح ایتمش وحاشیه سینه بعض ایضاحلر هم یازمشدر. صوڭره اوشبو نسخه، هیچ بر یری اوزگرتلمکسزین ١٧٩٠ — ١٧٩٣ - ١٧٩٦ - ١٧٩٨ نچی ییللرده تکرار باصلمشدر.

ملی مطبوعاتمزنڭ «بسم الله»سی ایشته اوشبو نسخه قرأن شریفلر اولمشدر. اوشبو بیش دفعه باصلمش قرأن شریف نسخه‌لرینڭ صانلری حقنده قولمزده معلومات یوقدر. آثار قدیمه جمعیتلری وآرخیوالرنی تفتیش ایدیب یوروچی مؤرخلر بر کون اولور، شاید بو طوغروده رسمی حسابلرنی تابوب اعلان ایدرلر.

(١) «آثار»غه یازمق قصدیله بو ذاتنڭ ترجمهٔ حالینی تفتیش ایتدم ایسه‌ده هیچ یردن طابا آلمادم.

تربیه و تعلیم

علم و اوقوچیلر حقنده معلومات.

اعلان قیلنمش حسابلرگه کوره: ١٩٠٨ انچی یل باشنده آوستریانڭ ٨ دار الفنوننده ٢٤ مڭ ٧٩٠ اوقوچی استودینت بولمشدر. بونلرنڭ ٨،٦٩٠ نی «ڤیانه» دار الفنوننه، ٣،٩١١ سی «پراغا» دار الفنوننه (بونس «چه»لرنکیدر)؛ ٣٧١٠ سی «لڤوف»، ١٧٩١ سی قراقوف»، ٢٠٢٨ زی «غرانسکی»، ١٧١٨ سی «پراغا»ده‌غی نمسه‌لر؛ ١١٠٦ سی «اینسبروق»، ٨٣٦ سی چیرنوویتسکی دار الفنوننه یورمشلر.

بو دار الفنونلردن ٥ سی نمسه‌لرنکی، اوچسی (پراغا، قراقوف، لڤوف ده‌گیلر) اسلاوانلر نقی‌در. نمسه‌لر دار الفنونلرنده ١٤،٣٧٨ اوقوچی بولوب آره‌لرنده خیلی اسلاوانلرده بار. اسلاوانلر دار الفنونلرنده ١٠،٤١٢ اوقوچی بولوب همه‌سی اسلاولر. خصوصا چه‌لربیك اوقیلر وایکنچی دار الفنون آچارغه ایسابلیلر. آوستریاده‌گی ایتالیانلر ایله روسینلرده اوزلرینه مخصوص دار الفنون آچارغه طریشوب یوریلر.

۲٤٬۷۹۰ استودینتنڭ ۱۰٬۸۳۰ سی حقوق ۷ مڭی فلسفه ، ۴،۰۷۵ سی طبیه و ۱٤۸۵ یسی دینی شعبه‌لرده‌در . الك طبیه ده بیك کوب اوقیلر ایکن . لکن آوسترياده دوقتور صانسز کوبایوب آره‌ده مسابقه باشلانغاچ بو شعبه‌گه کوب کرمی باشلاغانلر .

حقوق شعبه‌سنده اوقوچیلرنڭ آرتووینه ملت‌محکومه‌لرده ملیت حسینڭ آرتووی سبب بولمشدر . مثلا : اسلاوانلر قولنده‌غی لووس دار الفنوننده ۲۵۸ طبیه‌چی‌گه قارشی ۲،۰۸۱ حقوقچی ، وپراغا دار الفنوننده ۵۵۱ طبیه‌جیگه قارشی ۱،۷۲۴ حقوقچی باردر . ملت محکومه‌نڭ حقوقینی حمایه قیلورغه ، ملی اتفاقلرنڭ باشنده طورورغه ، دیپوتات بولورغه حقوقچیلر بیك کرك بولغانلقدن ملت محکومه وملتچی ملتلر حقوق شعبه‌سینه کوب اهمیت بیروب شونده اوقیلر . فلسفه شعبه‌سندن چغوچیلر اورتا مکتبلرگه معلم بولالر . بونلرده اوقوچیلر بیلدن یل آزایا ؛ چونکه معلم طولا باردیغی حالده اورن کوب آرتمی .

خاتونلر آره‌سنده عالی تحصیل آوسترياده کوبدن توگل میدان آلدی . حاضر بیك ترقی ده ، معارف نظارتی‌ده آڭا یاردم ایته . خاتونلرنڭ تحصیلینه مسلمانلر سبب بولمشلر . شویله‌که : «بوسنه وهرسك» ولایتلرنڭ والی بولوب طورغان «قاللای» مسلمان خاتونلری آورغانده ، ایر دوقتورلرغه کورینورگه اویالغانلقنی کوروب ، شول ولایتلرگه یبارر ایچون خاتون دوقتورلر حاضرلاتدره باشلامش واوشبواش صوڭره دخی نغراق میدان آلمشدر : حاضر قزلردن عالی مکتبلرده اوقوچیلر بیك کوب . مثلا فلسفه شعبه‌لرنده ۱۳۵٦ ، طبیه‌ده ۱٦۹ ، حقوق‌ده ۵٤ قز اوقیلر . بونلرنڭ کوبراگی ملت محکومه اولان اسلاوانلردندر .

متنوّعه

•• یاش بالالرنڭ اوسولری کوبراك اویقو وقتلرنده اوله‌در .

•• ترکیا سلطانینڭ بر کونلك مصرفی روس آقچه‌سیله اونبیڭ صوم مقدارنده‌در .

•• فن اهللری ، اگرده طبیعی عمری یتکانچه طورسه قویاش ینه‌دن اونبیش ملیون ییل عمر ایدرگه تیوشلی دیه‌لر .

•• اوزون عمرلی آدملر کوبسنچه ایرته یاتوب ایرته طوروچیلر اوله‌در .

•• یاپونیا ایمپراطوری اوکاز چیقاروب خاتونلرنڭ تش بویاولرنی وقاشلرینی یولقولرنی منع ایتمشدر .

•• دنیا یوزنده اوچیوزگه یاقین لغت اولوب ، هر بری ایله سویلاوچیلر واردر .

•• پیدا اولدیغی ایله اولدرمکان چیخوتکه خوفسزگه ایلانوب کیتدیکی کوب مرتبه‌لر تجربه ایدلمشدر .

•• الڭ بیوك دنیا میقروب دنیاسی اولوب ، حقیقت حالده بونی آڭلامش ذاتلر صانع عالم ایله ایمان ایدرگه مجبور اوله‌چقلردر .

•• اولکان کیمسه‌لرنڭ صانلری بتون دنیاده کون باشینه یوز بیڭ مقدارنده‌در .

•• مشهور طبیب قوخ خینه‌نی کوب استعمال ایتمك ضررلیدر وکوب وقتلر اوتماز طاغون خسته‌لیکینڭ عمری بتوب وفات اولور وبتون دنیابوندن امین قالور دیبور اولمش .

•• بر چبن یلنده ایکی ملیوندن کوب آرتادر .

مراسله ومخابره

«اوفا» گوبیرناسندن:

بو کونلرده اوز تیلمزده باصلمش تاریخ کتابلری کوبایدی. بونلر حقنده محاکمه یازمق مرادمز اولماسه ده بر ایکی طوغروده بربرینه مخالفتلری کوروله در.

ولادت نبویه‌نی ربیع الاول آینده کوستروده یکاری حالده کوننی ۸ نچی ۱۲ نچی ربیع الاول، ۱۷ نچی مارت، ۱۷ — ۲۰ — ۲۷ نچی آپریل اوله‌رق تورلیچه هم ده ییلنی ۵۶۹ — ۵۷۰ — ۵۷۱ میلادی ییللر کوسترولر. هجرت نبویه نك ۶۲۲ نچی ییلده اولدیغینه اتفاق ایتدیکلری حالده بربرینه خلاف اوله‌رق ایون، ایول، سنتابر آیلارینی کوسترولر. طبیعی بونلرنك هر بری ده درست اولماز، اویله ایسه قانغیسی اعتمادلی اوله‌چقدر؟

«بوری» اویازی «صاو باش» آولنده
معلم محمد صلاح.

«شورا»: — کیله چك عددلرنك بررسنده انشاء الله جواب اولور.

مسامره

(اغانی کتابندن)

خلیفه‌مهدی ایله‌خاتونی خیزران آراسنده:

خلیفه: — شاعرمز ابو دلامه نك خاتونی وفات ایتمش، حضورمه آغلاب کلدی شونی جهازلاب کومار ایچون کرکلی اسباب هم یتارلك درجه‌ده آقچه ویررگه بیوردم.

خیزران: — ابو دلامه‌نك خاتونی حاضرگه اوشبو دقیقه ده یانمدن چیقوب کتدی: ایرم ابو دلامه وفات اولدی، جهازلب کومار ایچون بر نرسه مزده یوق دیه آغلاب کلمش ایدی، بن‌ایسه کرکلی شیلرنی‌هم آقچه بیروب یباردم

خلیفه: — اویله ایسه خاتونی ایله برلکده کلوب ایکیسی ایکی ایشوکدن کروب ایکیمزنی آلداب کیتمشلر!

خیزران: — های های!

(ایکیسی برلکده کولوشه لر!)

●● صاتار ایچون‌دیه بازارغه بر قوی آلوب کلمش برعربدن «بری کیلوب حقنی صورادی. عرب‌ده: «اوزم بیش‌درهم‌گه‌صاتوب‌آلمشیدم، البته فائده ایچون یوریـم، آلتی درهم گـه صاتوومنی امید ایدوب کـلدم، شاید یدی درهم‌گه آلوچیلر بولور، بو اوزی سکز درهملك بار، اگرده میلـگز بولسه طوقز درهم‌گه آلورسز، بن آنی سزگه اون‌درهم‌گه رضا بولوب صاتوب ویرم» دیمشدر.

●● عربلردن بری اوتوب واروچینك باشنی تاش آتوب یارمشیدی. شونك ایچون بو عربنی قاضی حضورینه کـتور دیلر. قاضی: «نیچون تاش آتوب بو کیمسه‌نك باشنی یاردك؟» دیه صورادیغنده عرب: «ای قاضی، طوغروسینی‌سویلیم: بن تاش‌ایله‌بونك باشینه آتمادم، بلـکه بو کیمسه اوزی بنم آتدیغم تاشغه قارشو کلوب باشی ایله بەرلدی!» دیه جواب ویردی.

ناشرلری: محمدشاکر ومحمدذاکر رامییفلر.
محرری: رضاءالدین بن فخرالدین.

اورنبورغ؛ «کریموف، حسینوف وشرکتی»نك پاراوای مطبعه‌سی Типо-лит. Т-ва Каримовъ, Хусаиновъ и Ко. Оренбургъ.